

แผนที่ประเทศอิหร่าน

สาเหตุที่นำไปสู่ การโค่นล้มสถาบัน กษัตริย์ (ชาร์ห์) ในอิหร่าน

ศรีสุรางค์ พูลทรัพย์

ความนำ :

สภาพทางภูมิศาสตร์ของอิหร่าน

อิหร่านเป็นประเทศที่มีสภาพภูมิอากาศแห้งแล้ง เป็นส่วนใหญ่ พื้นที่เกษตรกรรมจึงมีไม่มาก ยกเว้นบริเวณที่ราบหุบเขาสะบแคสเปียน บริเวณพื้นที่เล็ก ๆ ที่เพาะปลูกได้จะเป็นเสมือนโอเอซิส (oasis) ท่ามกลางดินแดนกว้างขวางที่แห้งแล้งหรือขรุขระเป็นภูเขา ในถิ่นแห้งแล้งมักเป็นที่อยู่ของชนเผ่าเร่ร่อนต่าง ๆ ซึ่งมีอาชีพเลี้ยงปศุสัตว์ ถิ่นที่มีชนเผ่าอยู่มาก คือเทือกเขาซาโกรสตอนกลาง โดยทั่วไปชนเผ่าจะอาศัยอยู่ในบริเวณภูเขาต่าง ๆ แต่มีเป็นจำนวนน้อยทางใต้และตะวันออก พวกเขาเร่ร่อนอยู่ใต้ภูเขาของเผ่า จึงยากแก่รัฐบาลกลางที่จะเข้าไปควบคุมปกครอง

นอกจากอิหร่านจะเสียเปรียบในด้านดินฟ้าอากาศดังกล่าวแล้ว ยังมีความไม่สงบทางการเมืองอันเนื่องมาจากความขัดแย้งระหว่างชนเผ่าเร่ร่อนต่าง ๆ และการรุกรานของพวกมองโกลในคริสต์ศตวรรษที่ 13 ซึ่งสร้างความเสียหายไว้มาก ดินแดนเพาะปลูกได้ซึ่งมีอยู่น้อย ถูกครอบครองโดยเจ้าของที่ดินซึ่งมิใช่ตัวเกษตรกร วิธี

การเกษตรก็ยังคงเป็นแบบที่ล้าสมัย ได้ผลผลิตน้อย เมื่อไม่อาจพึ่งการเกษตรได้มากนัก ชาวอิหร่านจึงหันไปเป็นช่างฝีมือ มีชื่อเสียงทางงานโลหะและทอพรม นอกจากนี้ก็ต้องพึ่งทรัพยากรธรรมชาติคือแร่ธาตุซึ่งที่สำคัญที่สุดในคริสต์ศตวรรษที่ 20 คือ น้ำมัน

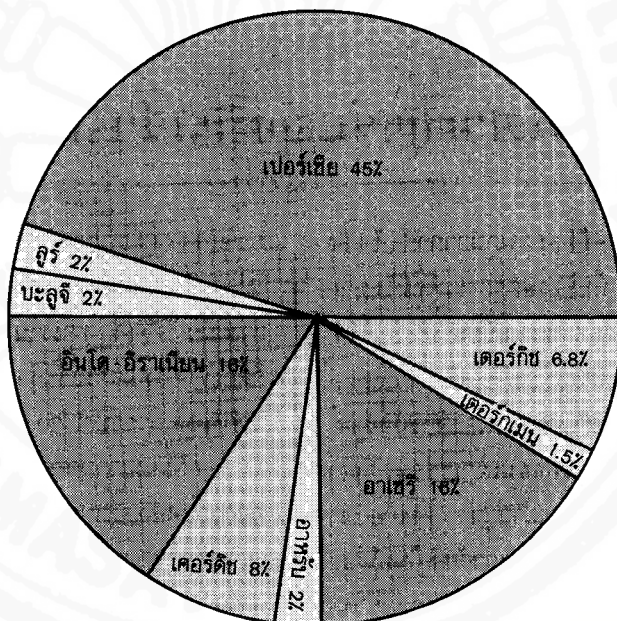
การคมนาคมติดต่อภายในประเทศไม่สะดวกเพราะภูเขาและหนองบึงเป็นเครื่องกีดขวาง เทือกเขาบางช่วงสูงขนาดเทือกเขาแอลป์ แต่ไม่ค่อยมีหุบเขามากเหมือนในยุโรป การสร้างถนนจึงลำบากมาก แม่น้ำต่าง ๆ ใช้เดินเรือไม่ได้ยกเว้นแม่น้ำคารุน (Kharun) ส่วนทะเลสาบแคสเปียนก็กำลังตื้นเขินขึ้นเรื่อย ๆ ท่าเรือทางทิศใต้ของประเทศส่วนใหญ่ไม่มีที่กำบังลมที่ดีพอ การติดต่อระหว่างท่าเรือกับดินแดนภายในก็ลำบาก

เนื่องจากการคมนาคมไม่สะดวก ชนเผ่าต่าง ๆ จึงต่างคนต่างอยู่ พูดภาษาต่างกัน ไม่อาจรวมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันได้ มีทั้งชาวเคิร์ด (Kurds) เติร์ก จอร์เจียน (Georgians) เซอร์คัสเซียน (Circassians)

อิหร่าน (Iranians) อัฟกัน (Afghan) เป็นต้น ภาษาเปอร์เซียใช้พูดกันมากบริเวณตอนเหนือและ ตอนกลางของประเทศ ถือเป็นภาษาราชการเพราะบริเวณ ตอนเหนือมีประชากรมากที่สุด จึงนับเป็นภาษาที่พูด โดยคนส่วนใหญ่ ส่วนภาษาเคิร์ดพูดกันทางเหนือและ เทือกเขาซาโกรสตอนกลาง บริเวณเดียวกันจะมีบางเผ่า พูดภาษาเติร์ก ส่วนทางตะวันออกเฉียงใต้พูดภาษา บะลูจี (Baluchi) คนชั้นที่มีการศึกษาจะพูดภาษาอังกฤษและฝรั่งเศสได้

เหตุที่อิหร่านมีพรมแดนตอนเหนือติดกับรัสเซีย (สหภาพโซเวียต) ทางตะวันออกติดกับอัฟกานิสถาน

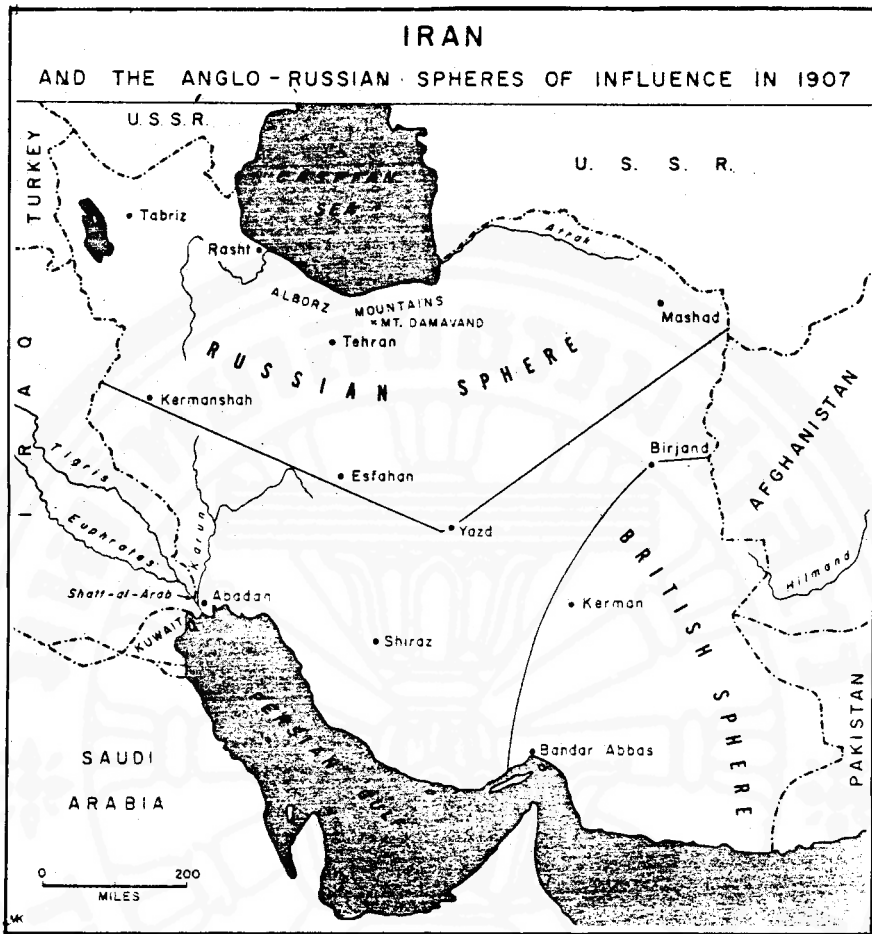
และอนุทวีปอินเดียซึ่งอังกฤษเคยครอบครองเป็นอาณานิคม ทางใต้จดอ่าวเปอร์เซียและโอมานซึ่งเป็นเส้นทางคมนาคมนานาชาติที่สำคัญและเป็นทางผ่านไปสู่อินเดีย อิหร่านจึงเป็นดินแดนที่มีความสำคัญทางยุทธศาสตร์ เป็นที่สนใจของมหาอำนาจตะวันตก โดยเฉพาะอย่างยิ่ง รัสเซียซึ่งต้องการขยายอำนาจและหาทางออกทะเลน้ำอุ่น ที่อ่าวเปอร์เซีย และอังกฤษซึ่งต้องการปกป้องอาณานิคมของตนในอินเดีย¹ การที่สองมหาอำนาจนี้ระแวงซึ่งกันและกัน อิหร่านจึงไม่ต้องตกเป็นอาณานิคมของมหาอำนาจใด แต่ในต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20 อิหร่านตอนเหนือตกเป็นเขตอิทธิพลของรัสเซีย และอิหร่านตะวันออกเฉียงใต้ตกเป็นเขตอิทธิพลของอังกฤษ

ตารางภาษาพูด

(จากเอเชียวิค ก.พ. 16, 1990 หน้า 34)

¹Lawrence Ziring, *Iran, Turkey, and Afghanistan : A Political Chronology*, (New York : Praeger Publishers, 1981), p. 32.

แผนที่อิหร่านแสดงเขตอิทธิพลของรัสเซียและอังกฤษ ใน ค.ศ. 1907 ²⁾

(จาก Armajani, หน้า 346)

เมื่อทรัพยากรน้ำมันของอิหร่านมีคุณค่าขึ้นมา เพราะความเจริญทางอุตสาหกรรมในโลกตะวันตก และส่วนอื่นๆ ของโลก อังกฤษได้มาขอสัมปทานขุดเจาะน้ำมันใน ค.ศ. 1901 และตั้งเป็นบริษัทแองโกลเปอร์เซีย-ออยล์ (Anglo - Persian Oil Company) ใน ค.ศ. 1909 อิหร่านก็ได้รับการแบ่งสรรผลกำไรจากน้ำมันเป็น

รายได้ของรัฐ อย่างไรก็ตามผู้ที่ได้ผลประโยชน์มากคือ อังกฤษ มิใช่อิหร่าน ทรัพยากรน้ำมันนำไปสู่ปัญหาและวิกฤตการณ์ในช่วงทศวรรษที่ 50 เป็นโอกาสให้สหรัฐอเมริกาเข้ามามีบทบาทและอิทธิพลอย่างมากในอิหร่าน แทนที่รัสเซียและอังกฤษในเวลาต่อมา เพราะเป็นผู้มาช่วยแก้วิกฤตการณ์ และให้ความสนับสนุนพระเจ้าชาห์

²Yahya Armajani, *Middle East Past and Present*, (Englewood Cliffs, New Jersey : Prentice - Hall, Inc., 1970), p. 346.

ประวัติศาสตร์ ความเป็นมาของ อิหร่านจนถึงหลัง สงครามโลกครั้งที่ 1

เนื่องจากอิหร่านหรือเปอร์เซียมีไข่ที่ซึ่งอุดมสมบูรณ์ นัก ชาวอิหร่านจึงต้องสร้างจักรวรรดิเพื่อได้ดินแดนอื่น ๆ มาอยู่ได้อำนาจ เดิมเรารู้จักอิหร่านในชื่อเปอร์เซีย³ ชาวเปอร์เซียสร้างจักรวรรดิที่ยิ่งใหญ่ได้ถึง 3 จักรวรรดิ พระเจ้าไซรัสมหาราช (Cyrus the Great) เป็นผู้สถาปนาจักรวรรดิแรกของเปอร์เซีย คือจักรวรรดิอาคีเมนิด (Achaemenid Empire) โดยเรียกตามชื่อราชวงศ์ที่ปกครองจักรวรรดิอาคีเมนิดดำรงอยู่ระหว่าง 559 ปีก่อนคริสตกาล ถึง 330 ปีก่อนคริสตกาล ในระยะที่เรืองอำนาจ จักรวรรดิอาคีเมนิดแผ่ขยายไปถึงเทือกเขาคอเคซัสทางเหนือ ได้อียิปต์และเอเชียไมเนอร์ทางตะวันตก ได้อิรักซึ่งสมัยนั้นคืออาณาจักรบาบิโลน (Babylon) ทางใต้ ส่วนทางตะวันออกก็แผ่ขยายไปจดเทือกเขาฮินดูกูช (Hindukush) และแม่น้ำสินธุ (Indus River) ในอินเดีย การทำสงครามกับนครรัฐกรีกในสมัยพระเจ้าดาร์ริอุส (Darius) ทำให้เปอร์เซียแพ้และเสียหายหนักในการรบที่มาราธอน (Marathon) เมื่อ 490 ปี ก่อนคริสตกาล ต่อมาพระเจ้า เซอร์ซีส (Xerxes) ก็แพ้การรบที่ซาลามิส (Salamis) อีกเมื่อ 480 ปีก่อนคริสตกาล ความเสียหายดังกล่าวทำให้จักรวรรดิอ่อนแอและพ่ายแพ้แก่พระเจ้าอเล็กซานเดอร์มหาราช (Alexander the Great) เมื่อ 330 ปี ก่อนคริสตกาล ในการรบครั้งนี้พระเจ้าดาร์ริอุสที่ 2 สิ้นพระชนม์และถือเป็นการสิ้นสุดของจักรวรรดิ

³ เปอร์เซีย สันนิษฐานว่ามาจาก ฟาร์ส (Fars) ซึ่งเป็นชื่อแคว้นทางเหนือของเปอร์เซีย คนเรียกชาวแคว้นฟาร์สว่า ฟาร์ซี ซึ่งเพี้ยนมาเป็น ปาร์ซี (Parsi) ปัจจุบันปาร์ซีมักหมายถึงชาวเปอร์เซียที่นับถือลัทธิดั้งเดิมคือโซโรอัสเตเรียนิซึม (Zoroastrianism) และอาศัยอยู่ในอินเดีย

⁴ Lawrence Ziring, op. cit., p. 34.

เมื่อ ค.ศ. 1801 รัสเซียได้ผนวกแคว้นจอร์เจียของเปอร์เซียไปเป็นของจักรวรรดิรัสเซีย เปอร์เซียพยายามต่อสู้เพื่อชิงดินแดนคืนแต่กลับประสบความสูญเสียมากขึ้น สงครามระหว่างเปอร์เซียกับรัสเซียในช่วง ค.ศ. 1825 ถึง 1828 ยุติลงด้วยการทำสนธิสัญญาเดอร์โกมันชัย (Turkomanchai) ซึ่งเปอร์เซียต้องเสียทั้งดินแดนเพิ่มและค่าปฏิกรรมสงคราม ทั้งยังห้ามมีเรือรบในทะเลสาบแคสเปียน ส่วนอังกฤษก็ยึดครองดินแดนบริเวณอ่าวเปอร์เซีย การแข่งขันระหว่างรัสเซียกับอังกฤษในวันออกกลางทำให้เปอร์เซียกลายเป็นรัฐกันชนระหว่างอิทธิพลรัสเซียและอังกฤษ

ใน ค.ศ. 1906 ได้เกิดการปฏิวัติขึ้นในเปอร์เซีย มหาชนสามารถเรียกร้องให้พระเจ้าชาห์มูซัฟฟารุดดีน (Muzaffaruddin) ยอมพระราชทานรัฐธรรมนูญและจัดการเลือกตั้งสมาชิกรัฐสภา (Majlis) แต่แล้วความขัดแย้งกันเองในเรื่องการเมืองภายใน ประกอบกับการแทรกแซงจากมหาอำนาจทำให้เปอร์เซียยังไม่อาจมีการปกครองแบบประชาธิปไตย ซ้ำยังเป็นโอกาสให้รัสเซียและอังกฤษเข้ามาสร้างเขตอิทธิพลในเปอร์เซีย ใน ค.ศ. 1907 อังกฤษและรัสเซียได้แบ่งเปอร์เซียออกเป็นเขตอิทธิพลของตนโดยไม่ได้ขอความเห็นชอบจากเจ้าของประเทศ รัสเซียได้ส่วนเหนือของประเทศเป็นเขตอิทธิพล ซึ่งประกอบด้วยเมืองสำคัญต่าง ๆ เช่น ตาบรีซ เตหะราน มัชหัด (Mashad) และอิสฟาฮาน อังกฤษได้ส่วนตะวันออกเฉียงใต้และอำนาจเหนืออ่าวเปอร์เซีย⁴

ในระหว่างสงครามโลกครั้งที่หนึ่ง เปอร์เซียกลายเป็นสนามรบของมหาอำนาจ 2 ฝ่าย กองทัพรัสเซีย อังกฤษ ออตโตมัน และเยอรมัน สร้างความเสียหายเกือบทั่วประเทศ การปฏิวัติบอลเชวิคในรัสเซียเมื่อ ค.ศ. 1917 ทำให้รัสเซียผ่อนปรนนโยบายขยายอิทธิพล และ

ยุติการแข่งอำนาจกับอังกฤษในเปอร์เซีย ใน ค.ศ. 1921 รัสเซียได้ทำสนธิสัญญามิตรภาพกับเปอร์เซีย ยกเลิกหนี้สินของเปอร์เซียและสิทธิสภาพนอกอาณาเขต รวมทั้งถอนทหารจากเขตยึดครองในระหว่างสงคราม และยอมให้เปอร์เซียเดินเรือในทะเลสาบแคสเปียนได้ แต่ก็มีข้อแม้ในมาตรา 6 ว่า หากเปอร์เซียยอมให้ประเทศที่สามเข้ามาในดินแดนเพื่อใช้เป็นฐานบุกกรุกรัสเซีย รัสเซียก็มีสิทธิส่งกองทัพเข้ามาในเปอร์เซีย⁵ ส่วนอังกฤษนั้นได้พยายามบีบให้เปอร์เซียยอมรับข้อตกลงที่จะเปิดโอกาสให้อังกฤษเข้ามามีอำนาจแทรกแซงในเปอร์เซีย เช่น อังกฤษจะจัดที่ปรึกษาให้แก่กรมต่าง ๆ ในเปอร์เซียตามที่อังกฤษเห็นว่าจำเป็น โดยเปอร์เซียจะเป็นฝ่ายจ่ายเงินค่าที่ปรึกษาและให้อำนาจแก่ที่ปรึกษาอย่างพอเพียง⁶ มหาอำนาจอื่น ๆ เช่น สหรัฐอเมริกา และฝรั่งเศสจึงไม่พอใจมาก รัฐสภาเปอร์เซียไม่ยอมลงนามรับข้อตกลงนี้ ถึงแม้อังกฤษจะได้ส่งที่ปรึกษาไปยังอิหร่าน

สรุปได้ว่า หลังสงครามโลกครั้งที่หนึ่ง เปอร์เซียจึงเป็นประเทศอ่อนแอเพราะเสียหายมากเนื่องจากเป็นสนามรบระหว่างสงคราม แม้จะหลุดพ้นจากการเป็นเขตอิทธิพลของรัสเซียและอังกฤษ แต่อังกฤษก็ยังพยายามที่จะสร้างอิทธิพลโดยการสนับสนุนให้มีรัฐบาลที่ต่อต้านรัสเซีย และเป็นมิตรต่ออังกฤษ⁷ ดังจะเห็นได้จากการที่อังกฤษให้ความสนับสนุนการรัฐประหารของพันเอกเรซา ข่าน (Colonel Reza Khan) ใน ค.ศ. 1921

ศาสนาในอิหร่าน

ก่อนจะเข้าใจสาเหตุที่นำไปสู่การปฏิวัติโค่นล้ม

สถาบันกษัตริย์หรือชาห์ในอิหร่านนั้น จะต้องเข้าใจภูมิหลังทางด้านศาสนาซึ่งคนส่วนใหญ่นับถือเสียก่อน ตั้งแต่อิหร่านตกเป็นส่วนหนึ่งของจักรวรรดิอาหรับ ชาวอิหร่านก็ค่อย ๆ หันมานับถือศาสนาอิสลามกันเป็นส่วนใหญ่

ชาวอิหร่านนับถือศาสนาอิสลามนิกายชีอะ (Shia) ซึ่งเป็นนิกายที่ต่างไปจากความเชื่อของอิสลามโดยทั่วไปที่เรียกกันว่าแบบซุนนี (Sunni) ซึ่งยึดถือซุนนะ (Sunna) หรือขนบประเพณีอิสลามตามที่สืบทอดมาจากสมัยศาสดามุฮัมมัด ผู้นำถือศาสนาอิสลามซึ่งเรียกกันว่ามุสลิมนั้น โดยทั่วไปจะนับถือศาสดามุฮัมมัด และผู้ที่สืบทอดจากศาสดาซึ่งเรียกว่า คอลีฟะฮ์ (Khalifah) กล่าวคือ เมื่อศาสดาลี้ไปแล้วได้มีการเลือกตั้งผู้สืบทอดหรือคอลีฟะฮ์ ได้แก่ อับู บักร์ (Abu Bakr) ซึ่งเป็นคอลีฟะฮ์องค์ที่หนึ่ง อุมร์ (Umar) องค์ที่สอง อูสมาน (Usman) องค์ที่สาม และอาลี (Ali) องค์ที่สี่ แต่มีชาวมุสลิมกลุ่มหนึ่งซึ่งสนับสนุนเฉพาะอาลีผู้เป็นหลานและบุตรเขยของศาสดา จึงไม่ยอมรับนับถือคอลีฟะฮ์ พวกนี้นับถือแต่อิมามผู้บริสุทธิ์ไว้บาปซึ่งได้แก่อาลีและเชื้อสายของอาลี ว่าเป็นผู้สืบทอดจากศาสดาโดยชอบธรรม มุสลิมกลุ่มนี้เรียกว่าพวกชีอะ⁸ เมื่ออาลีถูกแย่งอำนาจโดยมุสลิมจากตระกูลอุมัยยะฮ์ (Umayyah) ซึ่งตั้งตนเป็นคอลีฟะฮ์ และเริ่มระบบการสืบทอดเชื้อสายแทนการเลือกตั้ง พวกชีอะก็ยิ่งต่อต้านคอลีฟะฮ์มากขึ้น จึงถูกปราบปรามและต้องรบสู้กับคอลีฟะฮ์ ซึ่งเป็นประมุขของพวกมุสลิมโดยทั่วไป ดังนั้นพวกชีอะ โดยความเป็นมาทางประวัติศาสตร์จึงเป็นนักรู้มาแต่ต้น อิมามฮุสเซน (Hussain) บุตรชายคนที่ 2 ของอิมาม

⁵ George Lenczowski, *The Middle East in World Affairs*, 4th ed. (Ithaca and London : Cornell University Press, 1980), p. 169.

⁶ Yahya Armajani, op. cit., p. 326.

⁷ Ibid., p. 327.

⁸ ชีอะ แปลว่า พรรค หมายถึง พรรคที่สนับสนุนอาลี

อาลี ได้ต่อสู้กับคอลีฟะฮ์ ยะซิด (Yazid) แห่งวงศ์ อุมัยยะฮ์จนตายในสนามรบอย่างวีรบุรุษ จึงเป็นที่นับถือ มากโดยพวกชีอะฮ์ซึ่งมีประเพณีที่ฉลองการตายของอิมาม ฮุสเซนเป็นประจำทุกปีในเดือน มุฮาร์รัม (Muharram) วันอะชูรา (Ashura) ซึ่งเป็นวันที่ 10 ของเดือนมุ-ฮาร์รัม ถือเป็นวันตายของอิมามฮุสเซน ชาวชีอะฮ์ ผู้ศรัทธาจะทรมานตัวเองด้วยการนำอาวูฎมาทิ่มแทงตัว หรือใช้โซ่พาด เป็นการระลึกถึงวีรกรรมของอิมามฮุสเซน Һุ่นคอลีฟะฮ์ยะซิดจะถูกขว้างปาและสาปแช่งในขบวน Һ่าศพสมมุติของอิมามฮุสเซน

พิธีทางศาสนาดังกล่าวเป็นเสมือนการกระตุ้นเตือน ชาวชีอะฮ์มิให้ลืมว่าอิมามของเขาถูกสังหารโดยคอลีฟะฮ์ ซึ่งพวกซุนนีย์นับถือ เป็นเหตุให้ชาวมุสลิมที่เคร่งศาสนา ทั้งฝ่ายชีอะฮ์และซุนนีย์มีความเป็นปรปักษ์ต่อกันพอควร

สรุป ว่าพวกชีอะฮ์เชื่อว่าอัลลอฮ์ได้ทรงแต่งตั้ง อิมาม 12 คน ซึ่งมีความบริสุทธิ์ผุดผ่องไร้บาปมลทิน ใดๆ ทั้งสิ้น และมีฐานะเท่ากับท่านนบีมุฮัมมัดผู้เป็น ศาสดา⁹ อิมามดังกล่าวได้แก่อิมามอาลีและเชื้อสายของ ท่านอีก 11 คน ส่วนพวกซุนนีย์นับถือคอลีฟะฮ์ซึ่งได้แก่ คอลีฟะฮ์ 4 องค์แรกที่มาจากการเลือกตั้ง คอลีฟะฮ์วงศ์ อุมัยยะฮ์ และคอลีฟะฮ์วงศ์อับบาสิยะ (Abbasiya) แห่งจักรวรรดิอาหรับ ส่วนสุลต่านแห่งอียิปต์และสุลต่าน แห่งจักรวรรดิออตโตมันซึ่งมีอำนาจต่อจากจักรวรรดิอา-หรับ ชาวมุสลิมซุนนีย์ส่วนใหญ่ก็นับถือว่าเป็นคอลีฟะฮ์ ด้วย

สาเหตุที่ชาวอิหร่าน ส่วนใหญ่นับถือ อิสลามนิกายชีอะ

เดิมชาวอิหร่านหรือเปอร์เซียเคยนับถือลัทธิโซโร-อัสเตรียนนิสม์ (Zoroastrianism) ซึ่งก่อตั้งขึ้นในราว ศตวรรษที่ 6 ก่อนคริสต์กาล เมื่อชาวอาหรับสร้างจักร-วรรดิอาหรับและเปอร์เซียต้องตกเป็นส่วนหนึ่งของจักร-วรรดิอาหรับ ชาวเปอร์เซียจึงรับศาสนาอิสลามจากพวก อาหรับ เนื่องจากชาวอาหรับที่นับถืออิสลามนิกายชีอะ ต้องการได้ผู้สนับสนุน จึงหาผู้ศรัทธาจากชาวเปอร์เซียซึ่ง เกลียดชังคอลีฟะฮ์อยู่แล้วเพราะไม่พอใจที่คอลีฟะฮ์ขยาย อำนาจมาครอบครองเปอร์เซียอันเคยเป็นจักรวรรดิที่ยิ่ง ใหญ่มาก่อน ชาวเปอร์เซียที่ถูกบังคับให้นับถือศาสนา อิสลามมักเลือกนับถือนิกายชีอะ หรือมิฉะนั้นก็อพยพ ไปอยู่อินเดียและนับถือลัทธิโซโรอัสเตรียนนิสม์ต่อไป พวกที่ไปตั้งถิ่นฐานในอินเดียนี้เรียกว่าพวกปาร์ซี (Parsi)¹⁰

ชาวอิหร่านนับถืออิมามองค์ที่ 12 เป็นพิเศษ ตาม ประวัติความเชื่อนั้น อิมามองค์ที่ 12 ซึ่งชื่อมุฮัมมัด อัล มุนตะซอร์ (Muhammad al - Muntazar) ได้ แสดงอภินิหารหายตัวไปเมื่ออายุ 4 หรือ 5 ขวบ เวลา นี้ยังซ่อนตัวอยู่ในถ้ำ¹¹ อิมามองค์ที่ 12 จะมาปรากฏ ตัวเป็นอิมามมะฮ์ดี (Mahdi) เพื่อสร้างอาณาจักรแห่ง ความสมบูรณ์แบบและความยุติธรรม¹²

⁹ ดิเรก กุลสิริสวัสดิ์ (ผู้แปล), การปฏิวัติของอิหร่าน ท่านอิมาม โคหมัยนีย์ และนิกายชีอะ (The Iranian Revolution, Imam Khomeini and Shiism by Muhammad Manzoor N'umani), พิมพ์ครั้งที่ 1, กรุงเทพมหานคร, 2531, หน้า 77.

¹⁰ A.L. Basham, The Wonder That Was India, 1st Evergreen ed., (New York : Macmillan Co., 1959), p. 344.

¹¹ ดิเรก กุลสิริสวัสดิ์, อ้างแล้ว, หน้า 78.

¹² Nikke R. Keddie, Roots of Revolution, (New Haven and London : Yale University Press ; 1981), p. 8.

อิทธิพลของอิสลาม นิกายชีอะต่ออิหร่าน หรือเปอร์เซีย

ศาสนาอิสลามซึ่งพวกอาหรับแผ่เข้ามาสู่ชาวเปอร์เซีย ได้นำเอาภาษาอาหรับเข้ามามามีอิทธิพลต่อภาษาเปอร์เซียเป็นอย่างมาก ศัพท์อาหรับจำนวนมากเข้ามาอยู่ในภาษาเปอร์เซีย ตามมาด้วยการใช้อักษรอาหรับ ภาษาเปอร์เซียสมัยใหม่ซึ่งเขียนด้วยอักษรอาหรับก็กลายเป็นสื่อทางความคิดและวรรณกรรมที่เจริญแพร่หลายทั้งในเปอร์เซียและอินเดีย ถึงแม้ช่วงหนึ่งในสมัยจักรวรรดิอาหรับ คอลีฟะฮ์วงศ์อุมัยยะจะห้ามใช้ภาษาเปอร์เซีย แต่ก็มิผลเพียงทำให้ชาวเปอร์เซียรักและหวงแหนภาษาและอารยธรรมของตนยิ่งขึ้น ปรัชญาซูฟี (Sufism) ซึ่งเกิดจากความศรัทธาต่อศาสนาอิสลามได้มีส่วนช่วยให้ชาวเปอร์เซียหันมายึดหลักความอดกลั้น เลิกยึดมั่นถือมั่นในสิ่งที่ไม่จริง ไม่ใฝ่หาอำนาจทางการเมืองซึ่งอาจเสื่อมสูญหรือหาได้ยากในยุคสมัยที่อยู่ใต้อำนาจของชนชาติอื่น และมีแต่การประหัตประหารกัน¹³ ชาวเปอร์เซียส่วนหนึ่งซึ่งได้แรงบันดาลใจจากลัทธิซูฟีได้สร้างสรรค์งานด้านวัฒนธรรม เช่น วรรณกรรมและปรัชญา เป็นผลให้เปอร์เซียหรืออิหร่านมีเอกราชทางความคิดแม้ในช่วงที่อยู่ใต้การครอบครองของชาติอื่น อีกทั้งสามารถสร้างจักรวรรดิที่ยิ่งใหญ่ได้อีกครั้งหนึ่งคือ จักรวรรดิซาฟาวิในคริสต์ศตวรรษที่ 16

สถาบันศาสนาซึ่งประกอบด้วยพวกอุละมา (Ulema) หรือผู้เชี่ยวชาญทางกฎหมาย ศาสนานั้นมีอิทธิพลมากทางสังคมและการเมือง สถาบันนี้สามารถ

เก็บเงินบำรุงการศาสนา (Khum) ซึ่งเป็นภาษีห้าชั๊กหนึ่งและเก็บซะกาต (Zakat) ไว้ใช้ในกิจการศาสนาโดยไม่ต้องผ่านมือรัฐบาล¹⁴ ดังนั้นจึงมีความร่ำรวยและมีอิสระมาก พวกอุละมาที่มีความรู้ทางศาสนาชั้นสูงสุดเรียกว่า มุขตาคิด (Mujtahid) มุขตาคิดที่อาวุโสและเป็นผู้นำเรียกว่า อยาตุลลอฮ์ (Ayatullah) พวกนี้มีอำนาจมากตั้งแต่ปลายสมัยซาฟาวิ มุขตาคิดบางคนถือว่าตนมีสิทธิ์ในการปกครองมากกว่าพระเจ้าชาห์ซึ่งไม่เคร่งศาสนาและยังเสพสุรายาเมา แต่ไม่ถึงกับแสดงความต้องการเข้ามาดำเนินการปกครองโดยตรงดังแนวความคิดของอยาตุลลอฮ์โคมัยน์¹⁵

การที่สถาบันศาสนาไม่ต้องพึ่งรัฐทางการเงิน ชำยังร่ำรวยและมีที่ดินจำนวนมาก ซึ่งได้รับบริจาคจากผู้ศรัทธา ทำให้มีอำนาจมาก และสามารถขัดขวางการกระทำของพระเจ้าชาห์ได้ หากพวกอุละมาส่วนใหญ่ไม่พอใจการเปลี่ยนแปลงหรือการปฏิรูปใดๆ ซึ่งพวกอุละมาเห็นว่า กระทบกระเทือนศาสนาจะถูกประนามหรือขัดขวาง

ดังนั้น จากลักษณะทางภูมิศาสตร์ ดินฟ้าอากาศ ประวัติศาสตร์ และศาสนา จะเห็นได้ว่าอิหร่านเป็นประเทศที่มีปัญหา มากพอควร เช่น ปัญหาจากการมีพื้นที่ทำการเกษตรน้อย ความแตกแยกระหว่างชนหลายเผ่าพันธุ์ การถูกแทรกแซงจากประเทศมหาอำนาจ และการมีสถาบันศาสนาที่มีอำนาจมาก ปัญหาเหล่านี้ทำให้ประเทศอิหร่านไม่มั่นคงเท่าที่ควร ได้มีผู้วิเคราะห์ว่าการที่อิหร่านจะดำรงเอกราชและอธิปไตยได้นานเท่าใดนั้นขึ้นอยู่กับทัศนคติของประเทศเพื่อนบ้าน และความเข้มแข็งของผู้นำทางการเมืองในอิหร่าน¹⁶

¹³ Yahya Armajani, op. cit., p. 130 - 131.

¹⁴ Nikke R. Keddie, op. cit., p. 17.

¹⁵ Ibid., p. 18.

¹⁶ George Lenczowski, op. cit., p. 170.

การสถาปนาราชวงศ์ปาห์เลวี

ราชวงศ์ปาห์เลวี (Pahlevi) คือราชวงศ์ที่ตั้งขึ้นโดย พันเอกเรซา ข่าน ซึ่งได้ทำการรัฐประหารยึดอำนาจจากราชวงศ์กาจาร์ ใน ค.ศ. 1921

พันเอกเรซา ข่าน เป็นผู้บังคับการกองพันคอสมแซกแห่งอิหร่าน (Iranian Cossack Division) ในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่หนึ่ง กองพันคอสมแซกซึ่งรัสเซียช่วยก่อตั้ง ใน ค.ศ. 1878 ตามแบบของรัสเซีย นั้นเป็นหน่วยงานที่มีประสิทธิภาพหน่วยเดียวในกองทัพอิหร่าน โดยปกตินายทหารรัสเซียจะมีตำแหน่งควบคุมกองพันนี้ ในช่วงสมัยที่รัสเซียมีเขตอิทธิพลในอิหร่าน รัสเซียได้อาศัยกองพันนี้เป็นเครื่องมือปกป้องผลประโยชน์ของรัสเซีย เมื่อเกิดการปฏิวัติรัสเซียแล้วนายทหารรัสเซียก็ยังเป็นผู้บังคับการและนายทหารชั้นผู้ใหญ่ในกองพันยังเป็นชาวรัสเซีย เรซา ข่าน ได้ฉวยโอกาสปลดนายทหารรัสเซีย ในช่วงที่รัสเซียอ่อนแอจากการปฏิวัติ โดยมีอังกฤษคอยให้ความช่วยเหลือ ตำแหน่งที่ว่างลงนั้น เรซา ข่าน ได้บรรจุนายทหารอังกฤษเข้าดำรงตำแหน่งแทน¹⁷ ตัวเรซา ข่าน เองก็เข้าเป็นผู้บังคับการกองพัน นายทหารอังกฤษได้ให้คำแนะนำแก่เขาในการยกกองทัพเข้ายึดเตหะราน ดังนั้นจึงมีผู้กล่าวว่าเรซา ข่าน เป็นผู้ซึ่งอังกฤษปั้นขึ้นมา (a British creation) แต่ที่จริงก็ไม่ถูกต้องนัก เพราะเรซา ข่าน โดยเนื้อแท้เป็นนักชาตินิยมซึ่งต่อต้านการก้าวก่ายกิจการของอิหร่านโดยชาวต่างชาติ¹⁸

พันเอกเรซา ข่าน และนายซียะ อัลดีน (Sayyid Ziya al-Din Tabatabai) นักปฏิรูปซึ่งเป็นนักเขียนและบรรณาธิการหนังสือพิมพ์ได้ร่วมกันก่อรัฐประหารและจัดตั้งรัฐบาล ดูเหมือนว่าอังกฤษจะเป็นผู้ชักนำคนทั้งสองให้มาร่วมงานกันโดยที่ไม่รู้จักกันมาก่อน บุคคลทั้งสองจึงขัดแย้งกันตั้งแต่ต้น เช่น เรซา ข่าน จะสั่งปล่อยคนบางคนที่ซียะสั่งจับ¹⁹ ซียะดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีส่วนเรซา ข่าน เป็นรัฐมนตรีว่าการสงคราม ทั้งสองขัดแย้งกันในเรื่องการรวมกองทัพ และการปลดนายทหารอังกฤษซึ่งเรซาเสนอแต่ซียะไม่เห็นด้วย เรซา ข่าน มีกองทัพหนุนหลัง ในขณะที่ซียะมีศัตรูมากเพราะเคยสั่งจับกุมทั้งฝ่ายเสรีนิยมและอนุรักษนิยม ซ้ายต้องการปฏิรูปประเทศในรูปแบบที่รุนแรงต่อคนหัวเก่าที่ร่ำรวย²⁰ ดังนั้นเมื่อก่อรัฐประหารได้สามเดือนเศษซียะก็ถูกบีบให้ลาออกและออกไปนอกประเทศ ตั้งแต่นั้นมาเรซา ข่าน ก็มีอำนาจมากขึ้นเป็นลำดับ ใน ค.ศ. 1923 เรซา ข่าน ได้ขึ้นดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีเมื่ออะหมัดชาห์ (Ahmad Shah) แห่งราชวงศ์กาจาร์เสด็จไปยุโรป ในปีเดียวกันก็เกิดขบวนการล้มล้างพระเจ้าชาห์เพื่อสถาปนารัฐธรรมนูญ เรซา ข่าน จึงไปที่เมืองกุม (Qum) ซึ่งเป็นศูนย์สำคัญทางศาสนา ผูกมิตรกับพวกนักปราชญ์ทางศาสนาและออกแถลงการณ์ร่วมกับฝ่ายศาสนาว่ารัฐบาลมีนโยบายหลักที่จะปกป้องศาสนา

¹⁷ Ibid., p. 170.

¹⁸ Ibid., p. 171.

¹⁹ Yahya Armajani, op. cit., p. 328.

²⁰ George lenczowski, op. cit., p. 171.

อิสลาม และไม่ต้องการก่อตั้งสาธารณรัฐ²¹

ใน ค.ศ. 1925 รัฐสภาก็ปลดอะหมัดชาห์จากบัลลังก์ขณะยังประทับอยู่ต่างประเทศ แล้วมีมัตยิดเรซาข่านขึ้นเป็นชาห์ มีผู้แทนบางคนจะค้านมติ แต่เมื่อเรซาข่านให้สัญญาว่าจะใช้ระบบชาห์ที่มาจากกาเลือกตั้งพวกผู้แทนดังกล่าวก็พอใจเพราะเข้าใจว่าเป็นวิธีการเข้าสู่ระบบสาธารณรัฐทางอ้อม²² พวกที่ต้องการสาธารณรัฐต้องผิดหวังเมื่อเรซาข่าห์ได้ทำพิธีสวมมงกุฎ และประกาศตั้งราชวงศ์ปาห์เลวี (Pahlavi) ในเวลาต่อมา

การปฏิรูปของ เรซา ชาห์

การปฏิรูปประเทศได้เริ่มขึ้นตั้งแต่เรซาข่าห์เพิ่งดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี งานปฏิรูปที่เรซาชาห์เน้นหนักคือกองทัพ เพื่อมุ่งสร้างความมั่นคงให้แก่ประเทศ เรซาชาห์ใช้กองทัพปราบปรามพวกหัวหน้าเผ่าและเจ้าท้องถิ่น จนเกิดความสงบภายในประเทศ งานที่สำคัญอีกด้านหนึ่งคือด้านการคมนาคม มีการก่อสร้างทางรถไฟจากทะเลสาบแคสเปียนสู่อ่าวเปอร์เซีย สร้างถนนและการโทรเลข เป็นต้น

เรซาชาห์ต้องการปรับปรุงประเทศให้ทันสมัยตามแบบตะวันตก อีกทั้งต้องการลดอำนาจของฝ่ายศาสนา พวกผู้รู้ทางศาสนาซึ่งเรียกกันว่าพวกอุละมานั้น แต่เดิมมีอำนาจมากเพราะมีรายได้จากเงินบำรุงการศาสนา และมีอำนาจทางการศาลและตุลาการ ตลอดจนดูแลการศึกษา เรซาชาห์ยกเลิกเงินบำรุงการศาสนา ยกเลิกการใช้กฎหมาย ศาสนาส่วนใหญ่ โดยหันมาใช้กฎหมายตะวันตกแทน ยกเลิกระบบโรงเรียนศาสนา และตั้งระบบการศึกษาแบบตะวันตกขึ้นมาแทน ก่อตั้งมหาวิทยาลัยเตหะราน ใน ค.ศ. 1934 ยกเลิกการใช้ฮิจญเราะฮ์ศักราช โดยกลับมาใช้ศักราชเก่าของเปอร์เซียซึ่งเป็นระบบสุริยคติ เลิก

ขบวนแห่ระลึกถึงวีรกรรมของอิมามฮุสเซนซึ่งฉลองเป็นประจำทุกปี ตัดทอนช่วงเวลาฉลองจาก 1 เดือนมาเป็นเพียง 3 สัปดาห์ ปรับปรุงมัสยิดให้ทันสมัยโดยบางแห่งให้มีการนั่งเก้าอี้ ตัดแปลงสถานศักดิ์สิทธิ์เก่าแก่บางแห่งให้เป็นพิพิธภัณฑ์ ไม่ส่งเสริมระบบการเรียกคนมาทำพิธีนมาซ (ละหมาด) ไม่สนับสนุนให้คนไปประกอบพิธีหัจญ์ที่เมืองมักกะ (Mecca) เป็นต้น

การปฏิรูปสังคมได้มีการยกเลิกบรรดาศักดิ์และเริ่มการใช้นามสกุล เรซาชาห์ตั้งนามสกุลให้ตนเองว่าปาห์เลวี อันถือกันว่าเป็นราชวงศ์เก่าแก่ของเปอร์เซียสมัยก่อนการรับอารยธรรมอิสลาม สั่งห้ามการแต่งกายแบบพื้นเมืองเปอร์เซียโดยให้หันมาแต่งกายแบบตะวันตก ยกเลิกสิทธิการหย่าแบบมุสลิมของบุรุษ (ซึ่งเพียงแค่ปล่อยวาจาขอหย่าในที่สาธารณะ) ยกเลิกประเพณีคลุมหน้าของสตรี ใน ค.ศ. 1935

นอกจากนี้ยังมีการตั้งสถาบันบัณฑิตเปอร์เซีย (Persian Academy) เพื่อชำระภาษาเปอร์เซียให้ปราศจากคำภาษาอาหรับที่เคยหยิบยืมมาใช้ ประกาศเปลี่ยนชื่อประเทศจากเปอร์เซียเป็นอิหร่าน ใน ค.ศ. 1935

การปฏิรูปต่าง ๆ ของเรซาชาห์นี้ จะเห็นได้ว่าเป็นแนวเดียวกับที่เคมาล อตาเติร์กดำเนินการปฏิรูปในตุรกี ในระยะเวลาใกล้เคียงกัน เมื่อมีผู้คัดค้านการปฏิรูป ผู้นำทั้งสองก็จะใช้กำลัง อย่างไรก็ตามดูเหมือนว่าเรซาชาห์มิได้ประสบความสำเร็จในการลดอำนาจฝ่ายศาสนาได้เท่ากับที่อตาเติร์กกระทำในตุรกี ดังนั้นในเวลาต่อมาอิหร่านจึงประสบปัญหาเกี่ยวกับสถาบันศาสนาและฝ่ายศาสนาสามารถนำการปฏิวัติอิสลามได้สำเร็จ ใน ค.ศ. 1979

นอกจากนี้ เรซาชาห์ยังเป็นผู้ที่โกลาในทรัพย์สินและที่ดิน จึงได้สะสมที่ดินจนมีฐานะเป็นเจ้าของที่ดินปริมาณมากที่สุด ในประวัติศาสตร์แห่งชาติอิหร่าน อีกทั้งเป็นเจ้าของโรงงานอุตสาหกรรมและโรงแรมด้วย²³ เนื่องจากเรซาชาห์ไม่สามารถดูแลที่ดินและกิจการด้วยตนเองได้

²¹ Yahya Armajani, op. cit., p. 332.

²² Ibid., p. 333

²³ Ibid., p. 335.

ผู้ที่ได้รับมอบหมายจะทำเพื่อผลประโยชน์ส่วนตน จึงเกิดความเดือดร้อนเสียหายต่อประเทศ และทำให้ประชาชนเกลียดชังเรชาซาห์

การที่เรชาซาห์ให้ความสนับสนุนกองทัพเป็นพิเศษ ก็ได้ก่อให้เกิดนายทหารที่ทำตนเป็นผู้เผด็จการ กดขี่ประชาชนเพื่อผลประโยชน์ส่วนตน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในมณฑลต่าง ๆ ทำให้ประชาชนซึ่งเกลียดชังทหารพลอยเกลียดชังเรชาซาห์ด้วย ในการปรับปรุงกองทัพให้เข้มแข็ง เรชาซาห์ขอความช่วยเหลือจากฮิตเลอร์ซึ่งส่งที่ปรึกษา มาช่วยปรับปรุง ความเป็นมิตรกับเยอรมนีทำให้เรชาซาห์ต้องสิ้นอำนาจระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 2 เพราะฝ่ายอังกฤษและสหภาพโซเวียตเกรงว่าเยอรมนีจะใช้ อิหร่านเป็นฐานโจมตีสหภาพโซเวียต เมื่อเรชาซาห์ไม่รับ ขัปลัชาวเยอรมันออกนอกประเทศตามคำขอร้องของ รัฐบาลอังกฤษและโซเวียต กองทัพสหภาพโซเวียตและ อังกฤษก็บุกเข้าอิหร่านใน ค.ศ. 1941 และบีบบังคับให้ เรชาซาห์สละบัลลังก์ เรชาซาห์ต้องเดินทางออกนอกประเทศ

และถึงแก่กรรมในต่างประเทศเมื่อ ค.ศ. 1944 ทั้งนี้ที่ เรชาซาห์ออกนอกประเทศ ชาวอิหร่านก็พยายามกลับ เข้าสู่สภาพเดิมก่อนที่เรชาซาห์จะขึ้นมามีอำนาจ หนังสือพิมพ์ที่ถูกปิดเริ่มออกวางตลาด ประเพณีเรียกผู้ศรัทธา ให้ทำงานมาชกลับมามีปฏิบัติใหม่ สตรีกลับไปคลุมหน้า พวกอุละมากลับไปแต่งกายและโพกผ้าแบบเดิม ฯลฯ

ราชวงศ์ปาร์เลวีได้รับการสถาปนาขึ้นโดยนาย พันเอกเรชา ซ่าน ซึ่งได้รับมติจากรัฐสภาให้ดำรงตำแหน่ง ซาห์ เรชาซาห์ได้ให้สัญญาว่าจะใช้ระบบการเลือกตั้งซาห์ แต่ก็กลับมาตั้งราชวงศ์และมอบบัลลังก์แก่โอรส ซึ่งขณะ นั้นมีอายุเพียง 20 ปีเศษ อิหร่านที่โมฮัมเมด เรชาซาห์ รับช่วงมานั้นมีความเจริญแบบตะวันตกแต่เพียงผิวเผิน การปฏิรูปสมัยเรชาซาห์ได้เงินส่วนใหญ่จากคนจนมา ดำเนินการ และเกิดผลประโยชน์แก่ชนชั้นนำ (elite) เพียงจำนวนน้อย²⁴ ยิ่งกว่านั้น เมื่อเรชาซาห์ออกนอก ประเทศไปแล้ว ก็แทบไม่มีร่องรอยของการปฏิรูปเหลืออยู่ ดังนั้นโมฮัมเมด เรชาซาห์ซึ่งรับช่วงประเทศอิหร่านมา จากพระราชาบิดา จึงประสบกับปัญหาหนักหนา

²⁴ Nikki R. Keddie, op. cit., p. 112.

ปัญหาในอิหร่านสมัยโมฮัมเหม็ดเรซาชาห์

ผลกระทบจาก สงครามโลกครั้งที่ 2

ใน ค.ศ. 1941 กองทัพสหภาพโซเวียตและอังกฤษ ได้บุกเข้ายึดครองอิหร่าน และแบ่งอิหร่านเพื่อ ประโยชน์ในการทำสงคราม ภาคเหนือตกเป็นเขตยึดครอง ของสหภาพโซเวียต ภาคใต้เป็นเขตยึดครองของอังกฤษ ส่วนเตหะรานซึ่งเป็นเมืองหลวงนั้น มีทั้งกองทัพของสหภาพ โซเวียตและอังกฤษ และเมื่ออเมริกาเข้าสู่สงครามก็ได้ เข้ามาตั้งฐานทัพในเตหะรานด้วย การค้าภายในต้องหยุด ชะงักเพราะทางรถไฟถูกใช้ลำเลียงเสบียงไปยังสหภาพ โซเวียต²⁵ ราคาสินค้าจำเป็นได้ถีบตัวสูงขึ้น พ่อค้าที่ เก่งกาจจึงทำการกักตุนสินค้า ก่อให้เกิดความยากลำบาก ขาดแคลนแก่ชาวอิหร่าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งพวกคนจน เมื่อผลผลิตทางการเกษตรเกิดตกต่ำใน ค.ศ. 1942 ก็ เกิดทุพภิกขภัยขึ้นในหลายท้องที่

รัฐบาลอิหร่านได้ขอความช่วยเหลือจากสหรัฐ- อเมริกาใน ค.ศ. 1942 ให้เข้ามาแก้ปัญหาทางการเงินและ เศรษฐกิจ ในช่วงสงครามมีการโก่งกินกันอย่างมาก

พวกนายทุนและเจ้าของที่ดินซึ่งมีผลประโยชน์ทางธุรกิจ ได้ดำเนินการให้รัฐสภาสนับสนุนนโยบายรัฐบาลที่จะให้ เงินอุดหนุนจำนวนมากแก่ธุรกิจเอกชนและกิจการผูกขาด ซึ่งรัฐบาลเป็นผู้ลงทุน เงินเพื่อทำให้ข้าราชการชั้นผู้น้อย พร้อมที่จะรับเงินสินบนเพื่อความอยู่รอด รัฐบาลกลายเป็นเครื่องมือของชนชั้นสูง การเก็บภาษีย้อนหลังและ นโยบายอื่น ๆ ก่อให้เกิดความยากลำบากแก่ชนส่วนใหญ่

ทันทีที่อำนาจเผด็จการของเรซาชาห์สิ้นสุดลง พวก นักการเมืองก็ก่อตั้งพรรคการเมืองขึ้นเป็นจำนวนมาก พรรคการเมืองส่วนใหญ่จะตั้งขึ้นเพื่อผลประโยชน์ ของกลุ่มและไม่ได้รับการสนับสนุนอย่างกว้างขวาง ยกเว้น พรรคทุเดห์ (Tudeh) ซึ่งแปลว่ามวลชน ผู้ก่อตั้งคือผู้ที่ยังมีชีวิตอยู่ในจำนวนผู้ต้องหาเป็นคอมมิวนิสต์ 53 นาย ซึ่งถูกจำคุกตั้งแต่ ค.ศ. 1937 และได้รับการปลดปล่อยใน ค.ศ. 1941 พรรคนี้นับว่ามีประสิทธิภาพและมีผู้สนับสนุนทั่วประเทศ ถึงแม้จะมีนโยบายแบบมาร์กซิสต์ และถือตามแนว

²⁵ Ibid., p. 114.

ประกาศตั้งสาธารณรัฐปกครองตนเองแห่งอาเซอร์ไบจัน (Autonomous Republic of Azerbaijan) กองทัพแดงแห่งสหภาพโซเวียตได้ให้ความคุ้มครองแก่สาธารณรัฐดังกล่าว เมื่อรัฐบาลอิหร่านส่งกองทัพไปปราบก็ถูกกองทัพแดงสะกดกั้นมิให้เข้าไปในอาเซอร์ไบจัน

ในขณะเดียวกัน ชาวเคิร์ดซึ่งได้รับการยุยงจากสหภาพโซเวียตก็ได้ประกาศตั้งสาธารณรัฐเคอร์ดิสถาน (Kurdistan) ขึ้นในอิหร่าน มีเมืองมะฮาบาด (Mahabad) เป็นเมืองหลวง กองทัพแดงก็ช่วยปกป้องชาวเคิร์ดจากการปราบปรามของรัฐบาลอิหร่านเช่นกัน

หลังจากที่กองทัพอังกฤษและอเมริกาถอนออกไปตามข้อตกลงไตรภาคีที่ทำเมื่อ ค.ศ. 1942 ซึ่งระบุว่า อังกฤษ สหภาพโซเวียต และสหรัฐอเมริกา จะถอนทหารออกจากอิหร่านภายในเวลา 6 เดือนหลังจากที่สงครามสิ้นสุดลง กองทัพสหภาพโซเวียตยังไม่ยอมถอนออกไป อิหร่านจึงขอให้สหประชาชาติช่วยทักท้วง

ในเดือนมีนาคม ค.ศ. 1946 อะหมัด กะวัม (Ahmad Qavam) นายกรัฐมนตรีอิหร่านได้นำคณะเดินทางไปยังมอสโกเพื่อเจรจากับสตาลิน กะวัมยอมตกลงให้มีการจัดตั้งบริษัทอิหร่านโซเวียต ออยล์ (Irano-Soviet Oil Company) ขึ้นที่ตอนเหนือของอิหร่าน โดยอิหร่านมีหุ้น 51% และสหภาพโซเวียต 49% บริษัทนี้จะได้สัมปทานเป็นเวลา 25 ปี กะวัมสัญญาว่า จะให้รัฐสภาซึ่งยังไม่ได้มีการเลือกตั้ง มีมติเห็นชอบกับข้อตกลงโดยมีข้อแม้ว่าสหภาพโซเวียตจะต้องถอนทหารออกจากอิหร่าน ความเห็นของชาวโลกและการเรียกร้องของอังกฤษและสหรัฐอเมริกา มีส่วนทำให้สหภาพโซเวียตยอมถอนทหาร ในเดือนพฤษภาคม ค.ศ. 1946 หลังจากได้รับสัญญาสัมปทานน้ำมันตามที่ต้องการ

กองทัพอิหร่านได้เข้ายึดอำนาจเหนืออาเซอร์ไบจัน และเคอร์ดิสถานทันทีที่ทัพสหภาพโซเวียตถอนออกไป พวกกบฏคอมมิวนิสต์ถูกลบโทษอย่างรุนแรง แต่ผู้นำบางคนหนีไปสหภาพโซเวียตได้ เหตุการณ์นี้ชี้ให้เห็นว่า

โซเวียตแต่ก็มีความเป็นชาตินิยม และมีแนวความคิดบางประการที่พรรคคอมมิวนิสต์ที่มอสโกไม่พอใจ²⁶ ในรัฐสภามีสมาชิกจากพรรคบูเดห์ 6 คน ส่วนสมาชิกอื่น ๆ ยังเป็นพวกหน้าเก่า ๆ พรรคบูเดห์จึงยังมีบทบาทไม่มากนัก แต่ก็ได้ขยายตัวขึ้นเรื่อย ๆ และได้พวกหัวเสรีนิยมเข้ามาอยู่ในพรรค เมื่อเริ่มมีสหพันธ์แรงงานตั้งแต่ ค.ศ. 1942 พรรคบูเดห์ก็เข้าไปมีบทบาท ชี้นำให้ทำการประท้วง หรือการนัดหยุดงานของกรรมกร

อังกฤษซึ่งเกรงว่าสหภาพโซเวียตจะสร้างอิทธิพลผ่านพรรคบูเดห์ จึงชักนำซีเย อัลดีนผู้เคยทำรัฐประหารและดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีใน ค.ศ. 1921 กลับเข้าประเทศ หลังจากที่ได้ใช้ชีวิตในปาเลสไตน์ ซีเยจัดตั้งพรรคเจตจำนงแห่งชาติ (National Will Party) ซึ่งเป็นพรรคต่อต้านคอมมิวนิสต์ พรรคนี้อ้างว่าขึ้นมาเป็นคู่แข่งของพรรคบูเดห์ ขณะที่พรรคบูเดห์ได้รับความสนับสนุนจากโซเวียต พรรคเจตจำนงแห่งชาติก็ได้รับความสนับสนุนจากอังกฤษ ปัญหาเรื่องการให้สัมปทานน้ำมันได้ทำให้พรรคบูเดห์แตกแยกในเวลาต่อมาและมีพลังอ่อนลงในที่สุด

เมื่อสงครามโลกครั้งที่ 2 สิ้นสุดลง มณฑลอาเซอร์ไบจัน (Azerbaijan) ทางตะวันตกเฉียงเหนือได้ลุกขึ้นก่อกบฏเรียกร้องการปกครองตนเอง สหภาพโซเวียตได้ให้ความสนับสนุนเพราะต้องการแข่งขันอิทธิพลกับอังกฤษและสหรัฐอเมริกาในอิหร่าน และอยากได้สัมปทานน้ำมันทางตอนเหนือของประเทศ พรรคบูเดห์เห็นด้วยกับการให้สัมปทานน้ำมันแก่สหภาพโซเวียต แต่พวกชาตินิยมในพรรคไม่เห็นด้วย จึงแยกตัวออกมาตั้งพรรคพลังที่สาม (Third Force) ซึ่งเป็นพรรคสังคมนิยม มีนายคาลีล มาเลกี (Khalil Maleki) เป็นหัวหน้าพรรค พรรคนี้นำปฏิเสศการขึ้นำของมอสโก (Moscow) ส่วนพวกสมาชิกพรรคบูเดห์ ซึ่งเป็นชาวอาเซอร์ไบจันก็ได้แยกออกมาตั้งพรรคใหม่ชื่อว่าพรรคเดโมแครต (Demokrat Party) ชับข้าหลวงซึ่งประจำอยู่ที่เมืองตาบรีซ แล้ว

²⁶ Yahya Armajani, op. cit., p. 345.

สหภาพโซเวียตซึ่งแถลงนโยบายว่าจะสนับสนุนขบวนการเรียกร้องเอกราชของชนชาติทุกหนทุกแห่งในโลกได้ทรยศต่อขบวนการในมณฑลทั้งสอง เพื่อแลกกับสัมปทานน้ำมันในอิหร่านตอนเหนือ²⁷

อะหมัด กะวัมได้สั่งจับขีอะซึ่งมีนโยบายต่อต้านคอมมิวนิสต์ สั่งยุบพรรคเจตจำนงแห่งชาติ แล้วก่อตั้งพรรคของเขาเองซึ่งเป็นพรรคผสม มีชื่อว่าพรรค อิราน-เดโมแครต (Iran-e-Demokrat) ประกอบด้วยพรรคหลายพรรครวมทั้งพรรคทุเคห์ด้วย เมื่อรัฐสภาได้รับการเลือกตั้งใน ค.ศ. 1947 และพรรคของกะวัมได้เสียงข้างมาก กะวัมก็ได้ยื่นเรื่องให้สัมปทานน้ำมันแก่สหภาพโซเวียตต่อรัฐสภา ปรากฏว่ารัฐสภามีมติไม่เห็นชอบ โดยมีเสียงเห็นด้วยเพียง 2 เสียง กะวัมจึงลาออกและยุบพรรคของเขา พรรคทุเคห์ก็พลอยเสียชื่อไปด้วย

อาจสรุปได้ว่า สงครามโลกครั้งที่สองมีผลกระทบต่ออิหร่านเป็นอย่างมาก ที่สำคัญคือ อิหร่านต้องกลายเป็นสนามรบอีกครั้งหนึ่ง ประเทศได้รับความเสียหายมาก ถูกยึดครองโดยกองทัพอังกฤษ สหรัฐอเมริกา และสหภาพโซเวียต ชาวอาเซอร์ไบจันและชาวเคิร์ดทางตะวันตกเฉียงเหนือของประเทศได้พยายามตั้งตัวเป็นอิสระด้วยการสนับสนุนของสหภาพโซเวียตซึ่งไม่ยอมถอนทหารออกไป แม้เมื่อสงครามโลกสิ้นสุดลงแล้ว ต่อเมื่ออิหร่านยอมให้สัมปทานน้ำมันแก่สหภาพโซเวียตในภาคเหนือของอิหร่าน สหภาพโซเวียตจึงถอนทหารออกไป เปิดโอกาสให้รัฐบาลอิหร่าน

ปราบพวกชาวอาเซอร์ไบจันและชาวเคิร์ดให้ยอมอยู่ใต้อำนาจของอิหร่านดั้งเดิม ส่วนเรซาชาห์ซึ่งนิยมเยอรมนีก็สิ้นอำนาจไปใน ค.ศ. 1941 ทำให้ชาวอิหร่านละทิ้งการปฏิรูปที่เรซาชาห์ดำเนินการไว้ โมฮัมเมต เรซาชาห์ซึ่งขึ้นครองบัลลังก์ต้องรับภาระปัญหาประเทศอิหร่าน ปัญหาที่สำคัญมากคือปัญหาสัมปทานน้ำมัน

วิกฤตการณ์น้ำมัน

ก่อนที่จะเข้าใจวิกฤตการณ์น้ำมันซึ่งเกิดขึ้นระหว่าง ค.ศ. 1951 ถึง ค.ศ. 1953 ได้อย่างชัดเจน จำเป็นต้องทำความเข้าใจความเป็นมาเกี่ยวกับเรื่องน้ำมันในอิหร่าน ตั้งแต่ต้นโดยย่อ อิหร่านได้ให้สัมปทานน้ำมันแก่บริษัทอังกฤษตั้งแต่ ค.ศ. 1901 โดยอังกฤษสามารถขุดเจาะได้ทั้งประเทศ ยกเว้นในบริเวณ 5 มณฑลทางตอนเหนือของอิหร่าน สัมปทานที่ตกลงกันในครั้งนี้จะมีระยะเวลา 60 ปี หลังจากนั้น เครื่องจักร อาคาร และเครื่องติดตั้งต่าง ๆ จะตกเป็นของอิหร่าน ผู้ได้สัมปทานจะต้องจ่ายเงินสดแก่รัฐบาลสองหมื่นปอนด์ และอีกสองหมื่นปอนด์ในรูปหุ้น รวมทั้งจ่ายค่าภาคหลวงประจำปี 16% ของผลกำไร²⁸

บริษัทแองโกล-เปอร์เซียออยล์ เจาะพบน้ำมันใน ค.ศ. 1908 และได้ทำท่อส่งน้ำมันไปยังโรงกลั่นบนเกาะอาบาดาน (Abadan) ในอ่าวเปอร์เซีย ต่อมารัฐบาลอังกฤษได้ร่วมลงทุนในบริษัทนี้ ใน ค.ศ. 1914 จึงสามารถควบคุมกิจการและมีสิทธิขื่อน้ำมันจากบริษัทแองโกล-เปอร์เซียออยล์นี้ในราคาพิเศษ²⁹

รัสเซียเริ่มสนใจที่จะได้สัมปทานน้ำมันในอิหร่าน

²⁷ Ibid., p. 349.

²⁸ Ibid., p. 229.

²⁹ Ibid., p. 330.

ในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 1 โดยขอมลสิทธิท่านองเดียว กับอังกฤษในตอนเหนือของอิหร่าน แต่เนื่องจากอิหร่าน มีการปกครองแบบมีรัฐสภาแล้วในตอนนั้น เมื่อรัฐสภา อิหร่านไม่เห็นชอบและประจวบกับการเกิดปฏิวัติบอลเชวิค ในรัสเซีย เรื่องขอสัมปทานจึงยกเลิกไป (การขอสัมปทานใหม่หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ก็ไม่ได้รับความเห็นชอบจากรัฐสภาอิหร่านเช่นกัน)

ใน ค.ศ. 1921 รัฐบาลอิหร่านได้ลงนามในสัญญาตกลงให้บริษัทแอสตันดาร์ด ออยล์ ของสหรัฐอเมริกาได้ สัมปทานน้ำมันทางตอนเหนือของอิหร่านเป็นเวลา 50 ปี บริษัทแองโกลเปอร์เซีย ออยล์จึงประท้วงสัญญานี้โดย อ้างว่าอิหร่านได้ให้สัมปทานนี้แก่บริษัทของรัสเซียแล้ว ตั้งแต่ ค.ศ. 1916 และบริษัทแองโกล - เปอร์เซีย ออยล์ ได้ซื้อสิทธิ์สัมปทานนี้จากรัสเซีย รัฐบาลอิหร่านจึงไม่มี สิทธิจะยกให้บริษัทอื่น ฝ่ายรัสเซียก็ประท้วงโดยอ้างถึง ข้อ 13 ในสนธิสัญญา รุสเปอร์เซียซึ่งอิหร่านให้สัญญาว่าจะไม่ยกสัมปทานที่รัสเซียยกเลิกให้แก่ประเทศที่ 3 แต่อิหร่านอ้างว่าสัมปทานครั้งนั้นไม่ได้รับความเห็นชอบจากรัฐสภา จึงไม่มีผลบังคับใช้

เรื่องสัมปทานน้ำมันทางตอนเหนือของอิหร่านยังเป็นข้อถกเถียงกันต่อไปอีกระยะหนึ่ง รัฐสภาอิหร่านยัง ต้องการให้บริษัทอเมริกันได้สัมปทานน้ำมันเพื่อแลกเปลี่ยนกับเงินกู้จำนวน 10 ล้านดอลลาร์สหรัฐฯ แก่ รัฐบาลอิหร่าน อังกฤษไม่พอใจและพยายามขัดขวาง ในที่สุดเรื่องให้สัมปทานน้ำมันแก่บริษัทของสหรัฐอเมริกา ก็ระงับไป บริษัทแองโกล - เปอร์เซีย ออยล์ ยังคงผูกขาด การผลิตน้ำมันในอิหร่านต่อไป **ผู้บริหารบริษัทมักเป็นชาวอังกฤษซึ่งเคยรับราชการในอินเดีย จึงมีความเคยชินกับการวางท่าเหนือกว่าชนพื้นเมือง และปฏิบัติต่อชาวเปอร์เซียเช่นเดียวกับที่เคยปฏิบัติต่อชาวอินเดีย**³⁰ ดังนั้นรัฐบาลชาตินิยมของเรซาชาห์จึงไม่พอใจต่อการดำ-

เนินงานของบริษัท อิหร่านได้ประท้วงเรื่องผลกำไรน้อย นิดที่อังกฤษแบ่งให้แก่อิหร่านและต้องการทบทวนสัมปทาน รัฐมนตรีกระทรวงการคลังได้มีจดหมายไปยังบริษัทเพื่อยกเลิกสัมปทานเดิม โดยอ้างว่าได้ทำขึ้นก่อน การมีรัฐบาลในระบอบรัฐธรรมนูญ จึงควรเจรจาเรื่อง สัมปทานกันใหม่ เมื่ออังกฤษไม่ยอม เรื่องจึงเข้าสู่สันนิบาตชาติให้ทำการตัดสิน

เมื่อเรซาชาห์ทรงเห็นว่าเรื่องยืดเยื้อ จึงทรงเจรจากับรัฐบาลอังกฤษด้วยพระองค์เอง สัมปทานใหม่ใน ค.ศ. 1933 นั้น ดูอย่างผิวเผินจะเป็นชัยชนะของอิหร่าน เพราะเขตสัมปทานจะลดลงกว่าเดิม แต่ที่แท้ก็คืออังกฤษได้สำรวจแล้วว่าบริเวณที่ได้รับสัมปทานเป็นเขตบ่อน้ำมันเกือบทั้งหมดในอิหร่าน การจ่ายค่าสัมปทานซึ่งคิดจากจำนวนตันที่ผลิตได้ต่อปีนั้นดีในแง่ที่อิหร่านจะมีรายได้เป็นจำนวนแน่นอนทุกปี ไม่ว่าราคาน้ำมันจะขึ้นหรือลง แต่ถ้าน้ำมันแพง อิหร่านจะเสียผลประโยชน์ เพราะได้เงินปันผลกำไรเพียง 20% เท่ากับผู้ถือหุ้นธรรมดา นอกจากนั้นยังมีข้อตกลงยกเว้นภาษีทุกชนิดแก่บริษัท และระยะเวลาสัมปทานได้ยืดออกไป คือ 60 ปี นับตั้งแต่ ค.ศ. 1933 ในขณะที่สัมปทานเดิมจะสิ้นสุดภายใน 30 ปี³¹

ก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 จะสิ้นสุดลง บริษัทน้ำมันของสหรัฐอเมริกาได้พยายามขอสัมปทานอีกครั้ง ใน ค.ศ. 1944 แต่กองทัพสหภาพโซเวียตซึ่งยังตั้งอยู่ในอิหร่านภาคเหนือก็ต้องการสัมปทานน้ำมันทางเหนือเช่นกัน ดร. โมฮัมเมด โมซาเดค (Dr. Mohammed Mosadeq) ผู้แทนอิสระได้สามารถโน้มน้าวให้รัฐสภาออกกฎหมายห้ามรัฐบาลอิหร่านให้สัมปทานน้ำมันหรือเจรจาเรื่องนี้กับประเทศอื่นโดยไม่ได้รับความเห็นชอบจากรัฐสภา ดังนั้นรัฐบาลจึงทำเรื่องนี้โดยผลการไม่ได้

เมื่อรัฐสภาอิหร่านไม่ยอมอนุมัติการให้สัมปทาน

³⁰ Yahya Armajani, op. cit., p. 334.

³¹ Yahya Armajani, op. cit., p. 335.

น้ำมันทางเหนือแก่สหภาพโซเวียต รัฐบาลอิหร่านซึ่งได้สัญญาว่าจะให้สัมปทานแก่สหภาพโซเวียตก็ต้องลาออก ส่วนรัฐบาลใหม่ก็พ้นจากสัญญาผูกมัด

การยึดกิจการน้ำมัน เป็นของชาติ

อิหร่านได้วางแผนพัฒนา 7 ปี เพื่อฟื้นฟูประเทศ โดยหวังอาศัยรายได้จากน้ำมันมาใช้จ่ายในการพัฒนา แต่ปรากฏว่าบริษัทแองโกล-อิหร่าน ออยล์ มิได้ให้ความร่วมมือเท่าที่ควร ดร. โมซาเดค ประธานคณะกรรมการรัฐสภาเพื่อกิจการน้ำมันจึงต้องการยึดกิจการน้ำมันมาเป็นของชาติ ผู้แทน 8 คน จากรัฐสภารวมตัวกันเป็นแนวร่วมแห่งชาติ (National Front) โดยมี ดร. โมซาเดคเป็นผู้นำ ด้วยหลักการเป็นกลางแบบลบ (negative neutralism) กล่าวคือ เมื่อรัฐบาลไม่ยอมให้สัมปทานน้ำมันทางภาคเหนือแก่สหภาพโซเวียต ก็ควรยึดกิจการน้ำมันในภาคใต้ไปจากอังกฤษ แม้อังกฤษจะได้แจ้งว่า พร้อมที่จะแบ่งผลกำไรน้ำมันแก่อิหร่านครั้งต่อครั้ง แต่อิหร่านก็ยืนยันที่จะยึดกิจการโดยรัฐสภามีมติเห็นชอบในเดือนมีนาคม 1951 อังกฤษจึงประท้วงและอ้างข้อตกลง ค.ศ. 1933 รัฐบาลอิหร่านได้ว่าเป็นเรื่องของบริษัทน้ำมันซึ่งรัฐบาลอังกฤษไม่มีสิทธิ์ยุ่งเกี่ยว อังกฤษจึงปิดโรงกลั่นน้ำมันที่อาบาดาน (Abadan) ในเดือนเมษายน นายกรัฐมนตรีจึงลาออก ดร. โมซาเดคได้รับการแต่งตั้งเป็นนายกฯ แทน และในวันเดียวกันนี้ รัฐสภาได้ออกเสียงเป็นเอกฉันท์ให้ยึดทรัพย์สินของบริษัทน้ำมันอังกฤษในอิหร่าน

รัฐบาลอังกฤษตอบโต้ด้วยการอายัดสินทรัพย์ของอิหร่านและส่งเรือบินไปยังอ่าวเปอร์เซีย การเจรจาหยุดยุดิได้ยึดเยื่อไปเป็นเวลา 2 ปี รัฐบาลซึ่งขาดรายได้จาก

น้ำมันก็เริ่มมีปัญหา เดิมโมซาเดคมีผู้สนับสนุนมาก แต่เมื่อเรื่องยึดกิจการยึดเยื่อ ก็เกิดความขัดแย้งในหมู่นักการเมืองพรรคต่าง ๆ ในการเปิดประชุมรัฐสภา ครั้งที่ 17 ในเดือนกรกฎาคม ค.ศ. 1952 โมซาเดคเรียกร้องให้รัฐสภามอบอำนาจพิเศษเด็ดขาดแก่เขาเป็นเวลา 6 เดือน เมื่อมีผู้แทนบางคนทักท้วง โมซาเดคก็ขู่ว่าจะลาออก ทำให้สมาชิกพรรคทุเดห์และกลุ่มมุสลิมหัวรุนแรงเดินขบวนประท้วงคัดค้านการลาออก เนื่องจากการเจรจายังหาข้อยุติไม่ได้ โมซาเดคจึงขออำนาจเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ แต่ยังไม่อำนาจมากขึ้นเท่าไร ก็ยิ่งสูญเสียเพื่อนจำนวนมากขึ้นเท่านั้น ในที่สุดก็เหลือแต่พรรคทุเดห์ที่ยังสนับสนุนโมซาเดคต่อไป³²

รัฐประหาร ค.ศ. 1953

เมื่อพระเจ้าชาห์ทรงมีใบบังการให้ปลดโมซาเดคในวันที่ 13 สิงหาคม ค.ศ. 1953 และทรงแต่งตั้ง นายพลซาเฮดี (General Zahedi) เป็นนายกรัฐมนตรีแทน โมซาเดคก็ยังไม่ยอมวางอำนาจอีกทั้งสั่งจับผู้นำใบบังการของพระเจ้าชาห์มาให้รับทราบ พระเจ้าชาห์กับพระราชินีโซรยาจึงต้องเสด็จออกนอกประเทศในวันที่ 16 สิงหาคม เพื่อหลีกเลี่ยงการนองเลือด พรรคทุเดห์ซึ่งสนับสนุนโมซาเดคได้ก่อความวุ่นวายในกรุงเตหะรานเป็นเวลา 3 วัน โดยที่โมซาเดคไม่สามารถควบคุมได้ฝูงชนได้ทำลายพระรูปของพระเจ้าชาห์และพระราชบิดา ในช่วงเวลา 3 วัน ก่อนที่นายพลซาเฮดีจะยกทัพเข้ากรุงเตหะรานนั้น พรรคทุเดห์อาจจะยึดอำนาจรัฐบาลได้แต่ก็มิได้กระทำ เพราะมีคำสั่งจากมอสโกให้อยู่ในบ้าน จึงพลาดโอกาสที่จะได้เป็นใหญ่และยังถูกรับประมาอย่างรุนแรงในเวลาต่อมา³³

³² Yahya Armajani, op. cit., p. 354.

³³ Ibid.

ด้วยความช่วยเหลือของสหรัฐอเมริกา นายพล ซาเฮดีผู้สนับสนุนพระเจ้าชาห์ก็สามารถยึดอำนาจจาก โมซาเดคได้ในวันที่ 19 สิงหาคม³⁴ พระเจ้าชาห์เสด็จ กลับประเทศอย่างผู้ชนะอีกสามวันต่อมา ส่วนโมซาเดค ถูกจับ และต่อมาก็ถูกศาลพิจารณาลงโทษจำคุก เป็น เวลา 3 ปี เมื่อพ้นโทษแล้วก็ถูกกักบริเวณอยู่ในบ้าน³⁵

นายพลซาเฮดีได้ทำข้อตกลงใหม่กับบริษัทน้ำมัน ในเดือนสิงหาคม ค.ศ. 1954 โดยให้บริษัทน้ำมันจาก สหรัฐอเมริกา อังกฤษ ฮอลแลนด์ และฝรั่งเศส รวมกัน เป็นบริษัทเวสต์เอร์นออยล์ (Western Oil companies) ดำเนินการขุด กั่น และจัดจำหน่ายน้ำมันของ บริษัทน้ำมันอิหร่าน (Iranian Oil Company) โดย แบ่งผลกำไรแก่บริษัทน้ำมันอิหร่านครึ่งต่อครึ่ง³⁶

สรุป ได้ว่าวิกฤตการณ์น้ำมันได้ยุติลงโดย อิหร่านสูญเสียรัฐบาลพลเรือนของนายโมซาเดคและกลับ เข้าสู่ระบบรัฐบาลทหารของนายพลซาเฮดี อังกฤษมีอำนาจและอิทธิพลลดลงในอิหร่านในขณะที่สหรัฐอเมริกา เริ่มมีอิทธิพลมากขึ้นโดยการมีส่วนร่วมในผลประโยชน์ จากน้ำมัน และมีบทบาททางการเมืองในฐานะผู้ช่วยให้พระเจ้าชาห์ได้อำนาจคืน การยึดอำนาจคืนมาสู่พระเจ้าชาห์ครั้งนี้เรียกว่า “รัฐประหาร ค.ศ. 1953”

อิทธิพลสหรัฐอเมริกา ในอิหร่าน

แต่เดิมอิหร่านมีธรรมเนียมที่จะวางตัวเป็นกลางระหว่างบรรดาประเทศมหาอำนาจที่พยายามแข่งขันอำนาจกัน แต่เมื่อพระเจ้าชาห์โมฮัมเหม็ด เรซา ปาห์เลวี ได้พระราชอำนาจคืน และโมซาเดคถูกสหรัฐอเมริกาช่วยโค่นล้ม อิหร่านก็ละทิ้งธรรมเนียมเดิมโดยเข้าร่วมในอเมริกาบลอค (American Bloc) ทำให้สหรัฐอเมริกามีอิทธิพลมากกว่าประเทศมหาอำนาจอื่นใดในอิหร่าน

³⁴ Nikki P. Kedolie, op. cit., p. 140.

³⁵ Ibid.

³⁶ Yahya Armadjani, op. cit., p. 356.

อิทธิพลของสหรัฐอเมริกา ในอิหร่านที่สำคัญมีดังต่อไปนี้

ความช่วยเหลือทางการเงินและทางเทคโนโลยี

สหรัฐอเมริกาเริ่มให้ความช่วยเหลือในรูปเงินช่วยเหลือและความช่วยเหลือด้านเทคโนโลยีแก่อิหร่านตั้งแต่ ค.ศ. 1949 ในคณะกรรมการแผนงานของอิหร่านมีผู้เชี่ยวชาญชาวอเมริกันรวมอยู่ด้วยจำนวนหนึ่ง เมื่อเกิดวิกฤตการณ์น้ำมันใน ค.ศ. 1952 สหรัฐหยุดความช่วยเหลือจนกว่าอิหร่านจะตกลงกับอังกฤษเรื่องน้ำมันได้ คือ ใน ค.ศ. 1954 เมื่อวิกฤตการณ์น้ำมันผ่านพ้นไปสหรัฐอเมริกาจึงให้ความช่วยเหลือต่อไป

โครงการความช่วยเหลือป้องกันประเทศแก่กันและกัน

ตั้งแต่ ค.ศ. 1950 สหรัฐอเมริกากับอิหร่านเริ่มโครงการความช่วยเหลือป้องกันประเทศแก่กันและกัน (Mutual Defense Aid Program) ในโครงการนี้ สหรัฐอเมริกาได้ส่งอาวุธสหรัฐฯ เข้ามาช่วยอิหร่านสร้างการป้องกันประเทศเป็นจำนวนมาก

ความสนับสนุนรัฐบาลที่พระเจ้าชาห์ทรงแต่งตั้ง

สหรัฐอเมริกาให้ความสนับสนุนรัฐบาลที่พระเจ้าชาห์ทรงโปรดให้แต่งตั้ง แม้ว่ารัฐบาลนั้นจะไม่ใช่ที่พอใจของรัฐสภา เช่น ใน ค.ศ. 1950 รัฐบาลซึ่งนำโดยนายพลอาลี ราซมารา (Ali Razmara) ถูกต่อต้านจากรัฐสภามากเพราะยอมให้ต่างชาติ คือสหรัฐอเมริกา เข้ามามีอิทธิพลในประเทศอิหร่าน รัฐสภาต้องการให้

รัฐบาลยึดบริษัทแองโกล - อิราเนียน ออย เป็นของรัฐ แต่นายพลราชมาราไม่กล้าทำ ในที่สุดก็ถูกพวกหัวรุนแรง กลุ่มผู้อุทิศตนแต่อิสลาม (Devotees of Islam) บุกล้างหาร ใน ค.ศ. 1950 นั้นเอง

หลังวิกฤตการณ์น้ำมัน เมื่อพระเจ้าชาห์ทรงแต่งตั้งนายพลซาเฮดีเป็นนายกรัฐมนตรี ใน ค.ศ. 1953 สหรัฐอเมริกาให้ความสนับสนุนรัฐบาลนี้ สหรัฐอเมริกาให้เงินช่วยเหลือทางเศรษฐกิจ เป็นเงินถึง 45 ล้านดอลลาร์ เพื่อช่วยสร้างความมั่นคงให้แก่รัฐบาล³⁷

ซีไอเอ (CIA) ได้ร่วมมือในการโค่นล้มโมซาเดคและสนับสนุนบัลลังก์พระเจ้าชาห์

ในการโค่นล้มโมซาเดคเพื่อช่วยให้พระเจ้าชาห์ โมฮัมเมด เรซาห์คืนสู่บัลลังก์ ซึ่งเรียกกันว่ารัฐประหาร ค.ศ. 1953 นั้น ประธานาธิบดีโรสเวลต์แห่งสหรัฐอเมริกาได้กล่าวว่องค์กรซีไอเอได้ใช้จ่ายเงินไปไม่ถึง 100,000 ดอลลาร์ แม้ว่าผู้รู้อื่นๆ จะอ้างว่าใช้จ่ายไปเป็นล้านๆ ในการดำเนินการครั้งนี้³⁸ เหตุผลสำคัญที่สหรัฐอเมริกาเข้ามาช่วยโค่นล้มโมซาเดคก็เพราะมีความเชื่อว่าอิหร่านกำลังหวุดหวิดจะเข้าสู่เงื้อมมือคอมมิวนิสต์ ตั้งแต่นั้นมา ซีไอเอก็เข้าไปมีบทบาทในประเทศอิหร่านเรื่อยมา นอกจากจะตั้งสายสืบควบคุมการแทรกแซงของสหภาพโซเวียตแล้ว ซีไอเอยังแนะนำช่วยเหลือให้พระเจ้าชาห์ก่อตั้งองค์การสืบราชการลับของอิหร่านตามรูปแบบซีไอเอ ใน ค.ศ. 1957 เรียกว่า ซัซมานิอัมเนียต วะคิซวาร์ (Saz-

man-i-Amniyat va Kishvar) ซึ่งเรียกตามอักษรย่อว่า ซาวัค (SAVAK) องค์การนี้มีหน้าที่ดูแลความมั่นคงทั้งภายในและภายนอกประเทศอิหร่าน มีตำรวจลับ และมีจุดมุ่งหมายสำคัญคือเพื่อพิทักษ์สถาบันชาห์³⁹ ซาวัคได้ดำเนินการรุนแรงและทารุณต่อประชาชนเกินกว่าเหตุ เป็นผลให้คนเกลียดชังพระเจ้าชาห์

การส่งเสริมให้อิหร่านเข้าร่วมในข้อตกลงแบกแดด (Baghdad Pact)

สืบเนื่องจากความกลัวภัยคอมมิวนิสต์จากสหภาพโซเวียต สหรัฐอเมริกาได้สนับสนุนให้อิหร่านเข้าร่วมข้อตกลงป้องกันทางทหารระหว่างตุรกี อิรัก ปากีสถาน และอังกฤษ ใน ค.ศ. 1955⁴⁰ ข้อตกลงแบกแดดนี้ได้เปลี่ยนชื่อเป็นเซนโต (CENTO-Central Treaty Organization) เมื่ออิรักถอนตัวออกไปใน ค.ศ. 1958 การร่วมข้อตกลงทางทหารดังกล่าว เป็นสาเหตุหนึ่งที่อิหร่านมุ่งพัฒนากองทัพมากกว่าด้านอื่น จำนวนทหารในทัพบกได้เพิ่มจาก 120,000 คน เป็น 190,000 คน ส่วนทัพเรือและอากาศมีจำนวนพลเพิ่มขึ้นเท่าตัวหลังจากพระเจ้าชาห์เสด็จคืนสู่บัลลังก์ เมื่อถึง ค.ศ. 1971 อิหร่านก็เริ่มแผนที่จะเพิ่มกำลังพลมากขึ้นไปอีก ทั้งนี้เพราะอิหร่านหวังจะเข้าแทนที่อังกฤษในฐานะผู้พิทักษ์อ่าวเปอร์เซีย⁴¹

³⁷ Lawrence Ziring, op. cit., p. 65.

³⁸ Nikkie R. Keddle, op. cit., p. 140.

³⁹ Lawrence Ziring, op. cit., p. 65.

⁴⁰ Lawrence Ziring, op. cit., p. 66.

⁴¹ Ibid.

หลักการนิกสัน (Nixon Doctrine)

ประธานาธิบดีนิกสันแห่งสหรัฐอเมริกาได้ออกหลักการนิกสันว่าด้วยเรื่องแต่ละภูมิภาคจำเป็นต้องมีกำลังปกป้องตนเอง ตามหลักการนี้อิหร่านจะเป็นผู้ปกป้องภูมิภาคครวยน้ำมันในตะวันออกกลาง อิหร่านมุ่งสะสมอาวุธที่ทันสมัยซึ่งซื้อหามาจากสหรัฐอเมริกาและอังกฤษ เพื่อจะได้ปรับปรุงกองทัพอิหร่านให้มีพลังสู้รบที่นำเกรงขามพระเจ้าซาร์สนพระทัยในกองทัพของประเทศมาก ทรงแต่งตั้งนายทหารชั้นผู้ใหญ่ด้วยพระองค์เองและทรงควบคุมการเลื่อนยศเลื่อนขั้นทั้งหมด ทรงดูแลความต้องการรายได้ และที่อยู่อาศัยของทหารอย่างใกล้ชิด ส่งนายทหารหลายพันคนไปฝึกอบรมในสหรัฐอเมริกา พระกรณียกิจดังกล่าวของพระเจ้าซาร์ทำให้พวกนายทหารมีความจงรักภักดีต่อบัลลังก์ การกำจัดพวกทุเดห์และผู้ไม่จงรักภักดีออกไปจากกองทัพมีผลให้กองทัพอิหร่านกลายเป็นกองทัพทหารรักษาพระองค์ และพระเจ้าซาร์ทรงอำนาจเด็ดขาด รัฐบาลและข้าราชการกระทรวงล้วนมาจากสถาบันทหาร⁴²

ผลประโยชน์น้ำมันในอิหร่าน

ตั้งแต่ ค.ศ. 1954 สหรัฐอเมริกาซึ่งช่วยไกล่เกลี่ยแก้ไขวิกฤตการณ์น้ำมัน ได้หันถึง 40% ในบริษัทเวสต์เทิร์นออยล์⁴³ อังกฤษซึ่งเคยมีผลประโยชน์น้ำมันมากกว่าชาติใด ๆ ก็ได้หัน 40% เท่ากับสหรัฐฯ จึงนับได้ว่าสหรัฐอเมริกาซึ่งเดิมถูกอังกฤษขัดขวางเรื่องสัมปทานก็กลับมาได้ผลประโยชน์จากน้ำมันอิหร่านมากเท่าอังกฤษ

ตั้งนั้นอิทธิพลของสหรัฐอเมริกาในอิหร่านจึงมีมากกว่าประเทศตะวันตกใด ๆ ตั้งแต่ราว ค.ศ. 1954 เป็นต้นไป เมื่อคำนึงถึงนิสัยประจำชาติอิหร่านซึ่งรังเกียจชาวต่างชาติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งชาติตะวันตกและนิสัยที่มักโทษชาวต่างประเทศเมื่อเกิดความผิดพลาดเสียหายใด ๆ ในอิหร่าน⁴⁴ สหรัฐอเมริกาจึงกลายเป็นเป้าแห่งความเกลียดชังของชาวอิหร่านมากกว่าชาติตะวันตกใด ๆ ตั้งแต่ครึ่งหลังของคริสต์ศตวรรษที่ 20 เป็นต้นมา ไม่ว่าความผิดพลาดนั้น ๆ จะเกิดขึ้นเพราะการกระทำของสหรัฐอเมริกาหรือไม่ก็ตาม

⁴² Lawrence Ziring, op. cit., p. 67.

⁴³ Nikki R. Keddie, op. cit., p. 142, 147. (บริษัทอเมริกัน 5 บริษัท ได้แก่ Standard Oil of New Jersey, Standard Oil of California, Gulf Oil Corporation, Texas Oil Company, Secony Mobil ได้บริษัทละ 8% รวมเป็น 40%)

⁴⁴ Nikki R. Keddie, "The Iranian Power Structure and Social Change 1800 - 1969 : An Overview," *International Journal of Middle East Studies*, January 1971, pp. 11 - 12.

การปฏิวัติขาวและผลกระทบ

ก่อนที่จะกล่าวถึงการปฏิวัติขาว (White Revolution) ควรกล่าวถึงภาพรวมของความเปลี่ยนแปลงอันเกิดควบคู่ไปกับปฏิวัติขาวเสียก่อน ตั้งแต่หลังรัฐประหาร ค.ศ. 1953 อิหร่านมีความเปลี่ยนแปลงที่สำคัญดังต่อไปนี้

1. สหรัฐอเมริกาได้กลายมาเป็นชาติที่มีอิทธิพลมากที่สุดในอิหร่านแทนที่อังกฤษ อิทธิพลสหรัฐฯ มีทั้งทางด้านการทหาร การเมือง และเศรษฐกิจ ดังได้กล่าวไปแล้วในบทที่ 3 ต่อมาวัฒนธรรมอเมริกันก็ค่อย ๆ หลั่งไหลเข้ามาในอิหร่าน ก่อให้เกิดการต่อต้านจากฝ่ายอนุรักษ์นิยมเคร่งศาสนาในเวลาต่อมา

2. พระเจ้าชาห์โมฮัมหมัด เรซา ซึ่งเดิมเป็นเพียงประมุขที่ไม่มีอำนาจหรืออิทธิพลทางการเมืองเท่าใดนัก ได้กลายเป็นผู้ทรงอำนาจล้นพ้นอันเป็นผลมาจากการให้ความสนับสนุนทางการทหาร และการสนับสนุนบัลลังก์โดยตรงจากสหรัฐอเมริกา แม้จะเป็นประเทศที่ยึดมั่นในหลักประชาธิปไตย สหรัฐอเมริกาก็ปล่อยให้พระเจ้าชาห์ปกครองอย่างเผด็จการ โดยไม่มีการวิพากษ์วิจารณ์ ทั้งนี้คงเป็นเพราะเกรงจะกระทบกระเทือนผลประโยชน์ของสหรัฐอเมริกาในอิหร่าน ต่อเมื่ออิหร่านเป็นผู้นำในการขึ้นราคาน้ำมันของโอเปค (OPEC) ใน ค.ศ. 1973 สหรัฐอเมริกาจึงเริ่มแลเห็นข้อบกพร่องของพระเจ้าชาห์

3. การปรับปรุงประเทศให้ทันสมัยของพระเจ้าชาห์ เป็นไปอย่างมหัพการกว่าสมัยก่อน เพราะได้รับความช่วยเหลือจากสหรัฐอเมริกาและมีรายได้สูงจากน้ำมัน แผนปรับปรุงหรือก่อสร้างต่าง ๆ ใช้เงินจำนวนมากเพื่อให้ได้มาตรฐานชั้นเยี่ยมแบบตะวันตก มีผลให้อิหร่านต้องพึ่งตะวันตก โดยเฉพาะอย่างยิ่งสหรัฐอเมริกาซึ่งบริษัทต่าง ๆ ได้ผลกำไรอย่างงามในการจัดซื้อหามาให้

อิหร่าน ไม่ว่าจะเป็นอาวุธทันสมัยที่ราคาสูงหรือสินค้าอุปโภคบริโภคประเภทฟุ่มเฟือย ผลการปรับปรุงเป็นประโยชน์ต่อพระเจ้าชาห์มากกว่าประชาชนโดยทั่วไป

4. การปกครองแบบเผด็จการย่อมก่อให้เกิดการต่อต้าน พระเจ้าชาห์ใช้วิธีจัดการต่อต้าน 2 วิธีคือปราบปรามโดยจับเข้าคุกและทรมานหรือสังหาร หรือดึงเข้ามาเป็นพวกโดยให้ตำแหน่งราชการและเงินเดือนสูง ๆ เป็นการปิดปากหรือโน้มน้าวให้ยุติการต่อต้าน วิธีหลังนี้ได้ผลดีแต่ก็ไม่ถึงขั้นที่จะก่อให้เกิดความจงรักภักดีต่อพระเจ้าชาห์ ทั้งสองวิธีเป็นการสกัดกั้นเสรีภาพทางความคิด

5. ตั้งแต่เมืองค้การซาวักเมื่อ ค.ศ. 1957 การสืบราชการลับและสะสางหาผู้ไม่จงรักภักดีก็ดำเนินไปอย่างไม่หยุดยั้งตามรูปแบบของซีไอเอของสหรัฐอเมริกาและมอสเสด (Mossad) ของอิสราเอล ประชาชนที่กล้าแสดงความคิดเห็นต่อต้านจะถูกสืบจับและนำมาลงโทษอย่างรุนแรง นอกจากนี้ยังมีสไปยาซซ็อนสไปยาซที่ก่อให้เกิดบรรยากาศแห่งความหวาดระแวง ไร้เสรีภาพทางความคิด โดยเฉพาะอย่างยิ่งความคิดทางการเมือง แม้ผู้ที่ต้องสงสัยแต่ยังไม่ได้พิสูจน์ข้อเท็จจริงก็อาจถูกสังหารไปเพื่อความมั่นคงของชาติ ความรุนแรงของซาวักทำให้ประชาชนเกลียดชังพระเจ้าชาห์และชาวอเมริกันผู้ถูกมองว่าเป็นต้นแบบขององค์การซาวักอันโหดเหี้ยม

6. การตีความว่าผู้มีความเห็นขัดแย้งกับพระเจ้าชาห์คือศัตรูของบัลลังก์หรือผู้ทรยศต่อชาติมีผลให้ข้าราชการไม่ว่าได้แย้งพระเจ้าชาห์ มีแต่คนประจบสอพลอ ทำให้พระเจ้าชาห์หลงเข้าพระทัยว่าพระองค์ทรงทำดีที่สุดแล้ว โพรฟิธาประชาชนล้วนจงรักภักดีต่อพระองค์ ไม่เข้าพระทัยว่าประเทศมีปัญหามาก

มายที่ควรรีบแก้ไขก่อนจะสายเกินไป

7. พวกฝ่ายค้านมักเป็นพวกนิยมตะวันตก ซึ่งต้องการเสรีภาพและประชาธิปไตย หรือนิยมคอมมิวนิสต์ ซึ่งต้องการความเสมอภาคทางสังคม พวกนี้จะถูกปราบปรามไปเกือบหมด ไม่มีพลังจะต่อต้านพระเจ้าชาห์ คงเหลือแต่พวกอนุรักษนิยมและเคร่งศาสนา ซึ่งภายหลังจะเป็นผู้นำในการโค่นล้มพระเจ้าชาห์ได้ในที่สุด

การปฏิวัติขาว

การปฏิวัติขาว หมายถึง การปฏิวัติที่เริ่มจากเบื้องบน คือตัวพระเจ้าชาห์ ต่างกับ**การปฏิวัติแดง** ซึ่งเริ่มจากประชาชน เช่นในรัสเซียและจีน พระเจ้าชาห์โมฮัมเหม็ด เรซา ทรงให้เหตุผลว่า ระยะเวลาที่ทรงเป็นกษัตริย์ได้รัฐธรรมนูญมานานนั้น ประเทศมีความก้าวหน้าน้อยมาก ดังนั้นเมื่อพระองค์กลับคืนสู่บัลลังก์อีกครั้งใน ค.ศ. 1953 จึงทรงตั้งพระทัยที่จะเป็นกษัตริย์ที่ทำการปกครองประเทศโดยแท้จริง⁴⁵ พระองค์ทรงเสริมสร้างอำนาจให้แก่พระองค์เองดังได้กล่าวแล้วในเรื่องความเปลี่ยนแปลงหลัง ค.ศ. 1953 ทั้งนี้เพราะพระเจ้าชาห์ทรงเข้าพระทัยว่า อำนาจของพระองค์สามารถแก้ไขความยากจนของชาติอิหร่านและพัฒนาประเทศให้ก้าวไกลได้

แผนการปฏิรูปที่พระเจ้าโมฮัมเหม็ด เรซา ชาห์ประกาศในเดือนมกราคม ค.ศ. 1963 มี 6 ข้อ ดังต่อไปนี้

1. การปฏิรูปที่ดินเพื่อแจกจ่ายให้แก่เกษตรกร
2. การสงวนและอนุรักษ์ป่าและทุ่งหญ้าเป็นสมบัติของชาติ
3. การเปิดขายหุ้นโรงงานอุตสาหกรรมของรัฐเพื่อนำเงินไปใช้ในการปฏิรูปที่ดิน
4. การแบ่งผลกำไรจากอุตสาหกรรมระหว่างนายทุนและกรรมกร

⁴⁵ Yahya Armajani, op. cit., p. 356.

⁴⁶ George Lenczowski, op. cit., p. 210 - 11.

⁴⁷ Yahya Armajani, op. cit., p. 357.

5. การปฏิรูปกฎหมายเลือกตั้งเพื่อให้สิทธิเลือกตั้งแก่สตรี

6. การตั้งหน่วยส่งเสริมการรู้หนังสือ (Literacy Corps)

แผนการปฏิรูปดังกล่าวได้รับความเห็นชอบจากประชามติ ในวันที่ 28 มกราคม ค.ศ. 1963 ต่อมาในช่วง ค.ศ. 1964 - 66 ได้ประกาศเพิ่มอีก 3 ข้อ และใน ค.ศ. 1975 อีก 6 ข้อ ได้แก่

7. การตั้งหน่วยส่งเสริมสุขภาพ (Health Corps)

8. การตั้งหน่วยปฏิรูปและพัฒนา (Reconstruction and Development Corps)

9. การตั้งศาลชนบท

10. การสงวนแหล่งน้ำเป็นสมบัติของชาติ

11. การปฏิรูปเมืองและชนบท

12. การปฏิวัติทางการศึกษาและการบริหาร

13. การรณรงค์ต่อต้านการค้ากำไรเกินควรโดยการควบคุมราคา

14. การจัดการศึกษาแบบให้เปล่าและจัดอาหารกลางวันให้เปล่า แก่เด็กตั้งแต่ชั้นอนุบาลถึงระดับชั้นปีที่ ๘ (8th grade)

15. มีระบบประกันสังคม (social security) ทั่วประเทศ โดยมีแผนจะขยายไปยังชาวชนบทด้วย⁴⁶

- ในบรรดาการปฏิรูปของพระเจ้าชาห์ซึ่งเรียกกันว่าการปฏิวัติขาวนี้ ข้อที่สำคัญที่สุดและส่งผลกระทบมากที่สุดก็คือการปฏิรูปที่ดิน ซึ่งเป็นผลสืบเนื่องมาจากร่างกฎหมายปฏิรูปที่ดินซึ่งเสนอต่อรัฐสภาใน ค.ศ. 1961 รัฐสภานั้นประกอบด้วยเจ้าของที่ดินเสียเป็นส่วนใหญ่ จึงได้พยายามแก้ไขร่างกฎหมายนี้จนกระทั่งไร้ความหมายและผิดเป้าประสงค์⁴⁷ พระเจ้าชาห์จึงประกาศยุบสภาและระงับการใช้รัฐธรรมนูญโดยไม่จัดการเลือกตั้งรัฐสภา

ชุดใหม่ จนกระทั่ง ค.ศ. 1963 พระองค์ทรงแต่งตั้งคณะ
รัฐบาลที่สนับสนุนการปฏิรูปที่ดิน การยุบสภาและตั้ง
รัฐบาลด้วยพระองค์เองเป็นการเริ่มระบบเผด็จการซึ่งยัง
ความไม่พอใจให้แก่ประชาชนที่ต้องการประชาธิปไตย
ส่วนการบังคับให้เจ้าของที่ดินที่มีที่ดินในเขตชลประทาน
เกิน 400 เฮกตาร์ (hectar) คือประมาณ 2,500 ไร่
หรือนอกเขตชลประทานเกิน 800 เฮกตาร์ (5,000 ไร่)
ต้องขายส่วนเกินให้แก่รัฐบาล โดยคำนวณราคาจากภาษี
ที่เจ้าของที่ดินเสียให้แก่รัฐ ก็ทำให้เจ้าของที่ดินไม่พอใจ
ทั้งนี้เพราะโดยทั่วไปเจ้าของที่ดินมักจะประเมินค่าที่ดิน
ของตนไว้ต่ำมากเพื่อที่จะเสียภาษีน้อย⁴⁸ ส่วนเกษตรกร
เองก็ไม่พอใจการปฏิรูป เพราะที่ดินมีน้อยกว่าจำนวน
เกษตรกร การปฏิรูปจึงไม่ทั่วถึง ดังนั้นการปฏิรูปที่ดิน
จึงก่อความไม่พอใจให้แก่คนถึง 3 ประเภทคือ นักประ-
ชาธิปไตย เจ้าของที่ดิน และเกษตรกร

- ส่วนการตั้งเขตป่าสงวนและทุ่งหญ้าสงวนเพื่อ
การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมนั้น แม้เป็นสิ่งที่ดีและจำเป็น แต่ก็
ไปขัดต่อผลประโยชน์ของนายทุนพ่อค้าไม้ และพวกเขา
เผ่าที่เคยได้ใช้ป่าเป็นที่ทำมาหากิน การปฏิรูปข้อนี้จึง
เป็นการสร้างศัตรูต่อพระเจ้าชาห์

- การออกกฎหมายใน ค.ศ. 1975 ระบุให้แบ่งปัน
หุ้น 49% แก่ลูกจ้างและกรรมกรโรงงานอุตสาหกรรม
ก็ทำให้พวกนักธุรกิจไม่พอใจ⁴⁹

- แม้แต่หน่วยส่งเสริมการรัฐหนึ่งสี่ซึ่งน่าจะเป็น
ประโยชน์มากและเป็นทีที่พอใจของประชาชน ก็ยังก่อให้เกิด
ผลกระทบในทางลบ กล่าวคือ ชนกลุ่มน้อยที่มีได้
ใช้ภาษาเปอร์เซียเป็นภาษาแม่มองหน่วยงานนี้ว่าเป็น
แผนของรัฐที่จะกลืนพวกเขาโดยการขจัดเยียดให้ศึกษาภาษา
เปอร์เซีย

- ส่วนการส่งเสริมสิทธิสตรีในข้อ 5. ของการปฏิรูป
ก็ก่อให้เกิดการต่อต้านในหมู่พวกหัวอนุรักษ์และเคร่ง

ศาสนา บรรดาผู้เชี่ยวชาญทางศาสนา เช่น พวกอยา-
ตุลลอฮ์ ซึ่งไม่พอใจที่ดินของสถาบันศาสนาถูกยึดไป
ในการปฏิรูปที่ดินอยู่แล้ว ก็ไม่เห็นด้วยกับการให้สตรี
เล็กใช้ผ้าคลุมหน้าและมีสิทธิเท่าเทียมกับชาย ผู้นำทาง
ศาสนาผู้หนึ่งคือ อยาตุลลอฮ์ โคหมัยนี (Khomeini)
ไม่เห็นด้วยอย่างมากในการที่พระเจ้าชาห์ทำตนเป็นหุ้น
ของชาวตะวันตก โดยเฉพาะอย่างยิ่งสหรัฐอเมริกา คัด
ลอกวัฒนธรรมตะวันตก โดยหันเหไปจากวิถีอิสลาม
โคหมัยนีลุกขึ้นโจมตีรัฐบาลและนโยบายต่าง ๆ ของรัฐบาล
แม้จะถูกจับ แต่พอได้รับการปลดปล่อยก็โจมตีอีก จึงถูก
จับใหม่ เมื่อผู้ศรัทธาในโคหมัยนีเดินขบวนประท้วง รัฐบาล
ก็ปราบปรามอย่างรุนแรงจนมีคนตายนับร้อย ๆ⁵⁰

- การปฏิรูปทางการศึกษามีผลให้ประชาชนจำนวน
มากผ่านการศึกษาระดับสูง เช่น อุดมศึกษา แต่เมื่อจบ
ออกมาก็ไม่มีงานทำ พวกที่ศึกษาด้านสังคมศาสตร์ตก
งานเป็นจำนวนมาก พวกนี้เป็นพวกปัญญาชนที่มีความ
คิดทางการเมืองแบบประชาธิปไตยหรือสังคมนิยม เมื่อ
ว่างงานก็ยังไม่พอใจรัฐบาลและยังมีเวลาที่จะรวมตัวกัน
ต่อต้านรัฐบาล

สรุป ได้ว่า การปฏิวัติขาวของพระเจ้าโมฮัมหมัด
เรซาชาห์ ได้ผลเพียงผิวเผิน และมีผลกระทบในแง่ลบ
ต่อพระเจ้าชาห์ กล่าวคือ ประชาชนหลายฝ่ายต่อต้าน
พระเจ้าชาห์ในหลาย ๆ ด้าน เช่น การต่อต้านการเผด็จ
การโดยผู้รักประชาธิปไตย การต่อต้านจากเจ้าของที่ดิน
นายทุน เกษตรกร ชนกลุ่มน้อย ผู้นำศาสนา และ
ปัญญาชนว่างงาน ด้วยเหตุที่การปฏิรูปหรือปฏิวัติขาวนี้
มิได้มีพื้นฐานมาจากวัฒนธรรมชาวอิหร่าน แต่ได้รูปแบบ
มาจากตะวันตก ประชาชนชาวอิหร่านซึ่งมีนิสัยรักเกียรติ
ชาวตะวันตกจึงไม่ได้ให้ความร่วมมือเท่าที่ควร แม้
พระเจ้าชาห์จะมีพระประสงค์ แต่ก็ไม่อาจสร้างความ
เจริญและความกินดีอยู่ดีได้ตามความมุ่งหวัง

⁴⁸ เรื่องเดียวกัน หน้าเดียวกัน.

⁴⁹ Lenczowski, op. cit., p. 212.

⁵⁰ Nikki R. Keddi, op. cit. p. 158.

สาเหตุที่นำไปสู่การโค่นล้ม สถาบันกษัตริย์ (ชาห์) ในอิหร่าน

การที่พระเจ้าโมฮัมเหม็ด เรซา ชาห์ ปาร์เลวี ต้องถูกโค่นล้มไปใน ค.ศ. 1979 นั้น มีสาเหตุหลายประการที่อาจนำมาอธิบาย ในที่นี้จะกล่าวถึงสาเหตุใหญ่ๆ 3 ประการ ซึ่งได้แก่

1. ความขัดแย้งระหว่างอุดมการณ์ศาสนาและอุดมการณ์ตะวันตก
2. ความขัดแย้งระหว่างปัญญาชนผู้รักประชาธิปไตยกับรัฐบาลเผด็จการทหาร
3. ความไม่เสมอภาคทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง ซึ่งนำไปสู่ความขัดแย้ง

ความขัดแย้งระหว่าง อุดมการณ์ศาสนา และอุดมการณ์ ตะวันตก

ตามความเชื่อของศาสนาอิสลามแบบชีอะฮ์นั้น ถือว่าการปกครองโดยรัฐบาลที่ไม่ใช่ฝ่ายศาสนา เป็นการปกครองที่เลวร้ายในตัวของมันเอง⁵¹ ส่วนตาม

ทฤษฎีตะวันตกนั้นเชื่อว่าการเมืองต้องแยกต่างหากจากศาสนา รัฐบาลจึงเป็นฝ่ายพลเรือนที่ปกครองไปตามกฎหมายบ้านเมือง มิใช่ตามกฎหมายศาสนา ดังนั้น ผู้เชี่ยวชาญทางศาสนาอิสลาม (ซึ่งมักเรียกกันผิดๆ ว่าเป็นนักบวชหรือพระ แต่แท้จริงนั้นอิสลามไม่มีพระ) จึงมีความขัดแย้งกับฝ่ายรัฐบาลซึ่งนิยมแนวความคิดตะวันตก ระบบผู้นำในอิสลามแบบชีอะฮ์นั้น มีลำดับชั้นโดยเริ่มต้นตั้งแต่การเข้ารับการศึกษาทางศาสนา ผู้ผ่านการศึกษาจากโรงเรียนศาสนาจะมีฐานะเป็นมุลลฮ์ (mullah) เมื่อได้เทศน์สั่งสอนประชาคมมุสลิมเป็นเวลาพอสมควร ก็เลื่อนตำแหน่งเป็นโฮจาตุลลอฮ์ (hojatullah) เมื่อเป็นที่ยอมรับว่าเป็นนักปราชญ์ผู้รอบรู้ทางศาสนาอย่างแท้จริง จึงเลื่อนฐานะเป็นอะยาตุลลอฮ์ (ayatullah) หากอะยาตุลลอฮ์ท่านใดมีความรอบรู้เป็นที่นับถือสูงสุด ก็จะได้รับยกย่องเป็นตัวแทนของอิมาม (ในความหมายของนิกายชีอะฮ์) คือเป็น “moaven-e-Imam” ซึ่งเรียกสั้นๆ ว่า อิมาม⁵² เช่น เมื่ออะยาตุลลอฮ์โคมัยนีโค่นล้มพระเจ้าชาห์ได้แล้ว ก็ได้รับการยกย่องว่าเป็นอิมามโคมัยนี

ผู้นำทางศาสนาในอิหร่านได้รับการยกย่องในสังคมและทางศาสนามาก เมื่อพวกผู้นำนี้ต่อต้านและประณาม

⁵¹ John D. Stempel, Inside the Iranian Revolution, (Bloomington : Indiana University Press, 1981), p. 42.

⁵² Ibid., p. 43.

การปฏิรูปประเทศให้ทันสมัยของพระเจ้าซาร์ ตั้งแต่ ค.ศ. 1963 เป็นต้นมา ประชาชนซึ่งเห็นว่าการปฏิรูปดังกล่าวเป็นประโยชน์ต่อคนรวยมากกว่าคนจน ต่อสหรัฐอเมริกามากกว่าอิหร่านเอง และค่านิยมแบบตะวันตกก่อให้เกิดความเสื่อมโทรมด้านศีลธรรม จึงเห็นด้วยกับฝ่ายผู้นำทางศาสนาและหันไปต่อต้านพระเจ้าซาร์ ยิ่งพระเจ้าซาร์กระทำการรุนแรงต่อผู้นำทางศาสนา เช่น จับกุมหรือเนรเทศ ประชาชนก็ยิ่งแค้นเคืองและหันไปนิยมผู้นำศาสนามากขึ้น

จะเห็นได้ว่าแม่โคมัยนีได้ถูกเนรเทศออกจากอิหร่าน เทปคำเทศน์ของโคมัยนีกลับยิ่งเป็นที่แพร่หลายและรับฟังกันไปทั่ว ก่อให้เกิดขบวนการประท้วงที่ใหญ่โต จนกระทั่งพระเจ้าซาร์ไม่อาจประทับอยู่ในประเทศได้ เพราะประชาชนแสดงความจงรักภักดีต่อโคมัยนี แต่ต่อต้านพระเจ้าซาร์ซึ่งถูกมองว่าเป็นตัวแทนของอุดมการณ์แบบตะวันตกที่ไร้คุณค่าในสายตาของชาวมุสลิมชีอะฮ์

ความขัดแย้งระหว่าง ปัญญาชนผู้รัก ประชาธิปไตยกับ รัฐบาลเผด็จการ

นอกจากฝ่ายที่เคร่งศาสนาแล้ว ยังมีปัญญาชนที่ได้รับอิทธิพลจากตะวันตก อันเป็นผลจากการปฏิรูปการศึกษา พวกนี้จะต้องการระบอบประชาธิปไตยแบบเสรีนิยมหรือสังคมนิยม เมื่อพระเจ้าซาร์ใช้อำนาจเผด็จการ เช่น ยุบสภาใน ค.ศ. 1961 และไม่ให้มีการเลือกตั้ง จนกระทั่ง ค.ศ. 1963 ในครั้งนั้นพระเจ้าซาร์ได้ตั้งพรรคนิวอิหร่าน (New Iran Party) ซึ่งสนับสนุนพระองค์ พรรคนี้มีเสียงส่วนใหญ่ในสภา จึงดำเนินการตามพระประสงค์ของพระองค์ และไม่ให้โอกาสแก่ฝ่ายค้าน พวกเขาวิงวอนคอยสอดส่องปราบปรามผู้ที่ไม่เห็นด้วยกับพระเจ้าซาร์ และเข้าไปก้าวก่ายในการเลือกตั้ง

ทุกครั้ง จึงทำให้พวกที่มีความคิดเห็นเป็นของตนเองเดือดร้อนมาก ไม่อาจนิ่งเฉยต่อไปได้ ถึงแม้พวกนี้จะไม่เห็นด้วยกับการกลับไปหาศาสนาและกฎหมายศาสนา ดังที่โคมัยนีต้องการ แต่ก็สนับสนุนโคมัยนี เพราะเห็นว่าจะเป็นช่องทางให้ซาร์ถูกโค่นล้มได้

อีกประการหนึ่งพระเจ้าซาร์ทำพิธีสวมมงกุฎให้พระองค์เองและชายาอย่างใหญ่โตมากใน ค.ศ. 1967 เดิมนั้นพระเจ้าซาร์มีชายาชื่อโซรายา (Soraya) ซึ่งมีแต่ราชธิดา จึงทรงหย่าขาดจากพระนางและทรงสมรสใหม่กับ น.ส. ฟารา ดิบา (Farah Diba) ใน ค.ศ. 1959 เพราะทรงต้องการมีโอรสสืบต่อราชวงศ์ของพระองค์ ใน ค.ศ. ๑๙๖๗ พระเจ้าซาร์ทรงให้รัฐสภาแก้ไขรัฐธรรมนูญว่า ในกรณีที่พระองค์สิ้นพระชนม์ให้พระราชินีครองราชย์ต่อจากพระองค์ไปก่อน จนกว่าพระโอรสจะมีพระชนมายุครบ 20 พรรษาดังนั้นประชาชนจึงหมดหวังที่รอให้ระบบเผด็จการของพระเจ้าซาร์สิ้นสุดลงเมื่อพระองค์สิ้นพระชนม์ชีพ เพราะราชวงศ์ของพระองค์จะยังคงต่อไปหากไม่ถูกโค่นล้ม

ใน ค.ศ. 1971 พระเจ้าซาร์ทรงจัดงานฉลอง 2,500 ปี ของระบบกษัตริย์อิหร่าน ที่ถือว่าเก่าแก่ที่สุดในโลกและยืนยาวต่อมาถึงปัจจุบัน เมืองเปอร์เซียปอลิส (Persepolis) ซึ่งเป็นนครหลวงแห่งแรกของอิหร่านได้เป็นที่จัดการฉลองที่สิ้นเปลืองมาก มีการสัมมนานานาชาติเรื่องวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์อิหร่าน (The Culture and History of Iran) โดยเชิญนักประวัติศาสตร์ ปรัชญา และโบราณคดีทั่วโลกจำนวน 250 คน มาร่วมการสัมมนา สร้างวังและกระโจมหรูหราไว้ต้อนรับแขกเมือง

กิจกรรมดังกล่าวสร้างความไม่พอใจให้แก่คนรุ่นใหม่ ซึ่งเห็นว่าเป็นการตอกย้ำความสำคัญของระบบกษัตริย์แบบเก่าที่ทรงราชอำนาจมากและไม่เป็นประชาธิปไตย ทั้งยังเป็นการสิ้นเปลืองเงินทองอย่างมหาศาล พวกมุสลิมมองว่าเป็นความพยายามที่จะสร้างความยิ่งใหญ่แก่ระบบกษัตริย์ โดยลดค่าของศาสนาอิสลาม

การที่ชาวมุสลิมต่อต้านพระราชอำนาจของพระเจ้า

จากซ้ายไปขวา:เจ้าหญิงชานซ์ ราชธิดาจาก มเหสีองค์แรก,
เจ้าหญิงฟารานซ์, โมฮัมเมต เรชา ฮาน์, มกุฎราชกุมารเรชา,
พระนางฟาราน์ เมื่อ ค.ศ.1987

ซาห์ ทำให้พระองค์ต้องหันไปสนับสนุนพวกต่างชาติ และพวกที่นับถือลัทธิบาไฮ (Bahai) ให้เป็นข้าราชการระดับสูงที่ใกล้ชิดพระองค์ เพราะพวกนี้จะไม่ต่อต้านพระองค์ พวกบาไฮนี้ชาวมุสลิมถือว่าเป็นพวกนอกคอกที่แยกตัวไปจากอิสลาม⁵³ พวกมุสลิมไม่พอใจที่พวกชนกลุ่มน้อย ซึ่งได้แก่ พวกบาไฮ คริสเตียน และยิว มิงวานที่ได้คำตอบแทนสูง มีความสัมพันธ์กับชาวต่างชาติ หรือกับราชสำนัก⁵⁴

พวกกลุ่มชนที่ไม่ใช่มุสลิม เช่น พวกยิว คริสเตียน และบาไฮ มักมีการศึกษาแบบตะวันตกและนิยมตะวันตก จึงเข้ากับพระเจ้าซาห์ได้ดีกว่าชาวมุสลิม และมีพฤติกรรมอันเป็นที่พึงเล็งของชาวมุสลิม กล่าวคือ ถูกมองว่าเข้าข้างฝ่ายเผด็จการและรับการมอมเมาแบบตะวันตก

ปัญญาชนมุสลิมมองว่า “ ที่เห็นได้อย่างชัดเจนที่สุดคือ การสูญเสียอิสรภาพทางด้านความคิด ซึ่งรัฐบาลปาห์เลวีได้ใช้ความพยายามให้เป็นเช่นนั้น ผลที่ตามมาของการสูญเสียสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ โดยเฉพาะการสูญเสียอิสรภาพด้านวัฒนธรรม ทำให้คนหนุ่มสาวชาวอิหร่านไม่มีช่องทางที่จะเจริญเติบโตได้ทางด้านปัญญา และสังคมประเทศชาติก็ยิ่งคิดเป็นนิสัยในการที่จะใช้ผลิตผลทางปัญญาจากพวกนักล่าอาณานิคม แล้วค่อย ๆ ละทิ้งวัฒนธรรมของตนเองไปทีละน้อย ๆ ซึ่งโน้มไปสู่ความตกต่ำทางด้านศีลธรรมด้วยในเวลาเดียวกัน ”⁵⁵

ดังนั้นชาวอิหร่านจึงเห็นพ้องกับฝ่ายศาสนาว่า ควรจะต้องมีการปฏิวัติวัฒนธรรม เพื่อแก้ไขสภาพการอันเลวร้ายภายใต้ระบบเผด็จการของพระเจ้าโมฮัมหมัด เรซา ซาห์

ความไม่เสมอภาคทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง

ก่อนที่จะชี้ให้เห็นความไม่เสมอภาค จะต้องกล่าวถึงสภาพทางเศรษฐกิจในอิหร่านพอเป็นสังเขปก่อน ความช่วยเหลือจากสหรัฐอเมริกา การผลิตน้ำมันซึ่งเริ่มขึ้นใหม่หลังรัฐประหาร ค.ศ. 1953 การเสียดุลการค้าเนื่องจากมีสินค้าเข้ามามากกว่าสินค้าออก มีผลต่อสภาพทางเศรษฐกิจของอิหร่านมาก และนำไปสู่วิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจที่สำคัญ

หลังรัฐประหาร ค.ศ. 1953 สินค้าอุปโภคบริโภคจากต่างประเทศได้หลังไหลเข้าสู่ตลาดอิหร่าน ก่อให้เกิดชนชั้นพ่อค้าคนกลางขึ้นเป็นจำนวนมาก⁵⁶ ส่วนชนชั้นกลางเดิมได้เสียอำนาจทางการเมืองที่เคยมีมาก และตกอยู่ใต้ความกดดันทางเศรษฐกิจ จนต้องเลือกระหว่างการถูกทำลายกับการยอมเปลี่ยนแปลงเข้าสู่พ่อค้าคนกลาง ในที่สุดพ่อค้าคนกลางก็ได้กลืนพวกชนชั้นกลางไป เมื่อรัฐผลิตน้ำมันและส่งออกได้มากขึ้น และได้รับเงินช่วยเหลือและเงินยืมจากสหรัฐอเมริกาเป็นจำนวนมาก อีกทั้งรัฐมีนโยบายเปิดประตูให้แก่สินค้าเข้าจากต่างประเทศ ในเวลาเพียงไม่กี่ปี พวกเจ้าของร้านค้าย่อยก็กลายเป็นนายทุนนำสินค้าเข้า ผลกำไรจากการจำหน่ายสินค้าเข้าจำกัดวงอยู่ในชนกลุ่มเล็ก ๆ พวกพ่อค้าคนกลางได้เติบโตขึ้นจนถึงจุดที่โตขึ้นไม่ได้อีกแล้ว

⁵³ Nikki R. Keddie, op. cit., p. 242.

⁵⁴ Ibid.

⁵⁵ ไรมาน อรุณรังษี (แปล), **การปฏิวัติอิสลาม วิถีทางอนาคตแห่งประชาชาติ** (Islamic Revolution Future Path of the Nations) กรุงเทพฯ: ศูนย์วัฒนธรรม สถานทูตอิหร่าน, หน้า 60.

⁵⁶ Bizhan Jazani, **Capitalism and Revolution in Iran** (London : Zed Press, 1980), p. 35.

พวกพ่อค้าระบบเดิมจะขาดทุน โรงงานที่พึ่งวัตถุดิบจากภายในประเทศและทุนในประเทศต้องล้มละลาย เพราะผู้สินค้าจากต่างประเทศซึ่งมาตีตลาดไม่ได้ ตัวอย่างเช่นเมื่อโรงงานเปปซี่ โคลามาตั้ง โรงงานน้ำมะนาวขวดก็ต้องเลิกล้มกิจการไปในที่สุด⁵⁷ โรงงานของรัฐก็ขาดทุนเช่นเดียวกัน แต่ที่ไม่ล้มเพราะได้เงินอุดหนุนจากรัฐบาลเพื่อให้คนมีงานทำต่อไปในโรงงาน มิฉะนั้นปัญหาคนว่างงานจะรุนแรงขึ้นกว่าเดิม งานพื้นเมืองผู้ผลิตภัณฑ์จากต่างประเทศซึ่งคนนิยมกว่าไม่ได้

- เนื่องจากการนำสินค้าเข้าจากต่างประเทศมีผลกำไรมาก บรรดาผู้มีทุนจะทำตัวเป็นตัวแทนของบริษัทต่างชาติ ตั้งธนาคารร่วมทุนกับต่างชาติ ตั้งโรงงานอุตสาหกรรมร่วมทุนกับต่างชาติ เกิดเป็นระบบนายทุนแบบพึ่งพา (dependent capitalism) คือ พึ่งพาต่างชาติ การค้าเปลี่ยนจากระบบบาสาร์ดั้งเดิมมาเป็นระบบศูนย์การค้า ที่ดินในเมืองแพงขึ้นเพราะนักธุรกิจทั้งในและต่างชาติมีความต้องการตั้งและขยายกิจการ ความร่ำรวยจะตกอยู่กับพวกขุนนางเจ้าของที่ดิน นายทุนและพ่อค้าคนกลางไม่ได้กระจายไปสู่ประชากรทั้งประเทศ รายได้จากน้ำมันเพียงแต่ช่วยสร้างตลาดบริโภคที่ใหญ่ขึ้นและเป็นตลาดสินค้าฟุ่มเฟือย

- หมู่บ้านและชนบทโดยทั่วไปมีแต่ความเสื่อมโทรมลงเรื่อยๆ เพราะระบบศักดินาค่อยๆ ถูกแทนที่โดยระบบนายทุน พวกขุนนางหันไปเป็นนายทุน เลิกรับผิดชอบต่อที่ดินและชาวนาตามธรรมเนียมดั้งเดิม เช่น เมื่อเกิดความแห้งแล้งก็นิ่งดูตาย เกษตรกรซึ่งพืชผลเสียหายจึงทิ้งการเพาะปลูกและกลายเป็นคนเร่ร่อน⁵⁸ พวกขุนนางหันความสนใจจากการเกษตรไปสู่การค้าและการลงทุน เช่น สร้างอาคารในเมืองไว้ให้เช่า สร้างโรงแรมและ

โรงภาพยนตร์ เข้าหุ้นกับธนาคารและสะสมเงินไว้ในธนาคารต่างประเทศ⁵⁹

จะสังเกตได้ว่าความเจริญทางเศรษฐกิจเป็นไปแบบผิวเผิน คือ มีกิจการใหญ่โตแต่มิได้เป็นประโยชน์ต่อชนทั้งชาติ จาก ค.ศ. 1963 ถึงช่วงทศวรรษที่ 70 รายได้ต่อหัวเพิ่มขึ้นจาก 200 เหรียญดอลลาร์สหรัฐ เป็น 1,000 เหรียญ นับว่าเป็นอัตราเพิ่มที่สูงมาก แต่ก็ไม่ได้ช่วยลดช่องว่างระหว่างคนรวยกับคนจน ตรงกันข้าม ผลกำไรส่วนใหญ่ไปตกอยู่กับชนระดับสูง ทั้งนี้เป็นเพราะนโยบายของรัฐบาล⁶⁰

- นโยบายรัฐบาลในเรื่องอุตสาหกรรมตั้งแต่ช่วงทศวรรษที่ 60 ให้ความสำคัญสนับสนุนเอกชนผลิตสินค้าประเภทเครื่องอุปโภคที่ราคาสูง โดยนำเข้าชิ้นส่วนมาจากต่างประเทศ และมีตลาดส่วนใหญ่อยู่ในเมืองหลวง คือ กรุงเดहरาน กิจการทางเศรษฐกิจส่วนใหญ่จะอยู่ที่เดहरานหรือบริเวณใกล้เคียง จึงเป็นการช่วยให้นักลงทุนทั้งชาวอิหร่านและต่างชาติ ส่งผลกำไรออกจากประเทศได้ง่าย ซึ่งกฎหมายยอมให้อยู่แล้ว⁶¹ เนื่องจากรัฐบาลมีรายได้จากน้ำมันจำนวนมาก จึงส่งเสริมอุตสาหกรรมขนาดใหญ่และจ่ายค่าตอบแทนสูงให้แก่ผู้บริหารงานระดับสูง เพื่อให้เขาเหล่านั้นมีความสามารถสูงในการซื้อสินค้าราคาแพง

- การส่งเสริมการลงทุน เช่น ลดค่าดอกเบี้ยเงินกู้ งดเว้นภาษีในปีแรกของการดำเนินงาน ให้ใบอนุญาตแก่กิจการอุตสาหกรรมน้อยรายในแต่ละประเภท และสนับสนุน

⁵⁷ Ibid., p. 36.

⁵⁸ Ibid., p. 38.

⁵⁹ Ibid.

⁶⁰ Nikki R. Keddie, op. cit., p. 170.

⁶¹ Ibid.

สนุนนักลงทุนต่างชาติ ล้วนมีผลให้ผู้ที่ร่ำรวยอยู่แล้ว หรือชนต่างชาติเท่านั้นมีผลกำไรร่ำรวยยิ่ง ๆ ขึ้นไป อุตสาหกรรมสินค้าซึ่งเป็นที่ต้องการของสามัญชนแต่มีมูลค่าต่ำเพราะใช้วัตถุดิบในประเทศ กลับถูกเก็บภาษีสูง โดยไม่มีการลดหย่อน ดังนั้นนายทุนจึงไม่มีแรงกระตุ้นที่จะผลิตสินค้าดังกล่าว ผลก็คือสินค้าหลายประเภทซึ่งควรผลิตได้เอง กลับต้องสั่งซื้อเข้ามาจากต่างประเทศ การให้เครดิตเงินยืมก็ให้เฉพาะกิจการใหญ่โต ซึ่งชาวอิหร่านร่ำรวยและต่างชาติเท่านั้นจึงสามารถจัดตั้งกิจการได้ ส่วนพวกเจ้าของกิจการและร้านค้าเล็ก ๆ ไม่สามารถกู้ยืมจากธนาคารในอัตราดอกเบี้ยร้อยละ 12 แต่ต้องไปกู้จากนายทุนเงินกู้ที่ตลาดบাজার ในอัตราดอกเบี้ยร้อยละ 25 - 100 แทน⁶²

- เนื่องจากการขอใบอนุญาตเป็นเรื่องยากเพราะรัฐมีนโยบายจำกัดจำนวนกิจการอุตสาหกรรมในแต่ละประเภท เพื่อป้องกันความแออัดและผลิตผลล้นตลาด ผู้ที่จะขอได้จึงต้องเป็นคนที่มีเส้นสายในวงการรัฐบาล จึงมีเรื่องเล่ากันว่า ชนชั้นสูงที่มีอภิสิทธิ์จะขอส่วนแบ่งหุ้นแบบได้เปล่าเป็นจำนวน 10 เปอร์เซ็นต์หรือสูงกว่านั้นในการช่วยติดต่อขอใบอนุญาต⁶³

- นอกจากนี้เรื่องคอร์รัปชันยังเป็นเรื่องใหญ่ในอิหร่าน ยิ่งรายได้จากน้ำมันสูงขึ้นเท่าไร การคอร์รัปชันก็มีเพิ่มมากขึ้น นอกจากการเพิ่มพูนพระราชทรัพย์ของพระเจ้าซาร์แล้ว การคอร์รัปชันในราชสำนัก พระราชวงศ์และชนชั้นน้ำมันเงินมหาศาลจนฝ่ายค้านโจมตีได้อย่างมีน้ำหนัก บริษัทต่างชาติก็ต้องจ่ายสินบนให้แก่บุคคลต่าง ๆ⁶⁴

สรุป ได้ว่าแม้ความเจริญทางด้านอุตสาหกรรมในอิหร่านจะมีอัตราสูงที่สุดในโลก และรายได้จากน้ำมันก็สูงขึ้นมากตั้งแต่ ค.ศ. 1974 เป็นต้นมา⁶⁵ แต่อิหร่านก็ต้องประสบกับภาวะเงินเฟ้อ ซึ่งกระทบต่อ

ชนส่วนใหญ่ผู้มีรายได้น้อย พวกกรรมกรที่ไม่มีอำนาจงานจะมีรายได้น้อยมาก แผนการปฏิรูปข้อที่ ๔ ซึ่งให้มีการแบ่งผลกำไรระหว่างนายทุนกับกรรมกร จะมีเฉพาะในโรงอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ซึ่งแบ่งหุ้นให้แก่กรรมกร ดังนั้นความเสมอภาคทางเศรษฐกิจจึงไม่มีความร่ำรวยมีเป็นกระจุกอยู่ในเมืองหลวง ซึ่งแออัดไปด้วยรถยนต์ และเต็มไปด้วยสินค้าต่างประเทศประเภทฟุ่มเฟือย ซึ่งคนจนไม่อาจซื้อหาได้

เมื่อมีความไม่เสมอภาคทางเศรษฐกิจ ความไม่เสมอภาคทางสังคมและการเมืองก็เกิดตามมา ความแตกต่างระหว่างรายได้ก่อให้เกิดความแตกแยกในสังคม คนจนจะมีความรู้สึกเป็นปรปักษ์ต่อคนรวย ซึ่งมีฐานะสูงทางสังคมและไม่ได้เหลียวแลช่วยเหลือคนจน มีแต่จะใช้เงินเป็นสินบนเพื่อยกฐานะของตนให้สูงขึ้นทางการเมืองและแสวงหากำไรเพิ่มพูน การที่พระเจ้าซาร์ชอบชวนขายซื้อหาอาวุธและเครื่องบินที่ทันสมัยอยู่ตลอดเวลาได้เปิดโอกาสให้มีการคอร์รัปชันในการซื้อหา รายได้ของประเทศส่วนใหญ่หมดไปกับการซื้ออาวุธ ซึ่งบริษัทต่างประเทศจะต้องบวกค่าสินบนเข้าไปกับราคาอาวุธด้วย กิจการทหารกลายเป็นกิจการใหญ่ นายทหารเป็นพวกที่มีความร่ำรวยและมีอำนาจมากทางการเมือง อาวุธและเครื่องมือทางทหารบางชนิดมีความลับซับซ้อน จึงต้องการที่ปรึกษาทางด้านเทคนิคที่เป็นต่างชาติ รวมทั้งผู้ฝึกสอนวิธีใช้ ส่วนใหญ่เป็นชาวอเมริกันซึ่งเข้ามาอยู่ในกองทัพพร้อมครอบครัวและได้เงินเดือนสูงมาก เป็นการเพิ่มอัตราเงินเฟ้อ และนำวัฒนธรรมตะวันตกที่ชาวอิหร่านรังเกียจมาเผยแพร่ เช่น โน้ตคลับและความฟุ่มเฟือย การแต่งกายสุภาพสตรีที่ไม่ปกปิดมิดชิด เป็นแบบอย่างที่เลวแก่เยาวชนอิหร่าน ความรู้สึกต่อต้านอเมริกันจึงเกิดขึ้นในหมู่ชาวอิหร่าน ซึ่งจะมองพระเจ้า

⁶² Ibid., p. 171.

⁶³ Ibid., p. 172.

⁶⁴ Ibid.

⁶⁵ Ibid., p. 173.

ซาห์และพวกทหารอย่างเป็นทางการเป็นปรปักษ์ อีกทั้งเกิดความรู้สึกว่าไม่มีวิถีต่อสู้ทางการเมืองวิธีอื่น นอกจากการปฏิวัติ เพื่อให้ได้อำนาจการเมืองคืนมาเป็นของประชาชน

ยิ่งพระเจ้าซาห์ใช้หน่วยซาวัก (SAVAK) ซึ่งคล้าย ซี.ไอ.เอ. ของสหรัฐอเมริกาคอยสอดส่องปราบปรามศัตรูทางการเมืองของพระองค์ ชาวอิหร่านก็ไม่มีทางออกทางการเมืองด้วยวิธีอื่นที่ใช้กันในประเทศประชาธิปไตย ความไม่สงบทางการเมืองอันเกิดจากพวกหัวปฏิวัติ ยิ่งทำให้พระเจ้าซาห์หันไปพึ่งทหารและหน่วยซาวักยิ่งขึ้น ทำให้พวกนี้มีอำนาจล้นพ้น พวกซาวักใช้อำนาจจับกุมทั้งศัตรูส่วนตัวและศัตรูของพระเจ้าซาห์มาลงโทษอย่างทารุณ บ่อยครั้งถึงเสียชีวิต ความโหดเหี้ยมของซาวักถูกมองเป็นความโหดเหี้ยมและเลวร้ายของพระเจ้าซาห์

แผนปฏิวัติข้อที่ 12 คือ การปฏิวัติทางการศึกษาและการบริหาร ได้ก่อให้เกิดการขยายและส่งเสริมการ

ศึกษาถึงระดับอุดมศึกษา มีการผลิตบัณฑิตออกมาเป็นจำนวนมาก การให้อิสระในการเลือกศึกษาโดยไม่มี การวางแผนผลิตบัณฑิตให้ตรงกับความต้องการของตลาด ทำให้บัณฑิตสายสังคมศาสตร์ ซึ่งผลิตออกมาเป็นจำนวนมากเกินความต้องการ กลายเป็นบัณฑิตตกงาน แม้รัฐจะพยายามสร้างตำแหน่งงานเพิ่มแต่ก็ยังไม่อาจแก้ไขปัญหาว่างงานนี้ได้ พวกบัณฑิตตกงานซึ่งมีความรู้ความคิดและไม่พอใจความไม่เสมอภาคทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง ได้กลายเป็นพลังสำคัญของการปฏิวัติอิสลาม ซึ่งนำไปสู่การโค่นล้มสถาบันซาห์ในอิหร่าน

ความขัดแย้งระหว่างอุดมการณ์ศาสนาและตะวันตก ระหว่างปัญญาชนผู้รักประชาธิปไตยกับรัฐบาลเผด็จการ และความขัดแย้งอันเนื่องมาจากความไม่เสมอภาคทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง ได้นำไปสู่การปฏิวัติอิสลาม และการโค่นล้มสถาบันซาห์ในอิหร่าน ใน ค.ศ. ๑๙๗๙

สรุป

เมื่อชนชั้นกลางเสียอำนาจทางการเมืองไป หลังจากรัฐประหาร ค.ศ. ๑๙๕๓ แล้วนั้น ในขั้นแรกก็ยังคงคิดว่า มีพระเจ้าซาห์ที่ยังดีกว่ามีระบบการปกครองแบบคอมมิวนิสต์ แต่นับวันก็ยิ่งตระหนักว่า โมฮัมเหม็ดเรซา ซาห์ได้พยายามสร้างอำนาจให้แก่พระองค์เองเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ด้วยการสนับสนุนจากสหรัฐอเมริกาซึ่งมุ่งปิดกั้นอิทธิพลคอมมิวนิสต์จากสหภาพโซเวียตและตั้งความหวังไว้ว่า ถ้าอิหร่านมีพลังทางทหารที่ยิ่งใหญ่ก็จะสามารถป้องกันตนเอง และภูมิภาคตะวันออกกลางจากภัยคอมมิวนิสต์ หลักการนี้กลับได้ส่งเสริมการสร้างกองทัพอิหร่านให้มั่นคง พระเจ้าซาห์เองก็มีพระประสงค์ที่จะใช้กองทัพไว้เสริมอำนาจของพระองค์ ดังนั้นจึงมุ่งสนับสนุนแต่การทหาร และนำทหารเข้าไปแทรกอยู่ในทุก

หน่วยงานราชการถึงแม้ราชการนั้น ๆ จะไม่เกี่ยวกับการทหารเลย พฤติกรรมเช่นนี้ได้ทำให้ชาวอิหร่านส่วนใหญ่ไม่พอใจ

สถานการณ์ทางเศรษฐกิจซึ่งเอื้ออำนวยแก่ผลประโยชน์ของชนกลุ่มเล็ก ๆ ที่ร่ำรวยมหาศาล ในขณะที่ชนส่วนใหญ่ลำบากยากจน การคอร์รัปชันที่รุดหน้าขึ้น การรับวัฒนธรรมตะวันตกที่ขัดกับหลักศาสนาอิสลาม ได้เปิดโอกาสให้สถาบันศาสนาโจมตีความชั่วร้ายของรัฐบาลพระเจ้าซาห์และระบบศักดินา ประชาชนก็เห็นคล้ายตามจนเกิดเป็นพลังทางศาสนาที่แข็งแกร่ง ผู้นำทางศาสนาคืออะยาตอลลอฮ์ โคมัยนี ได้ลุกขึ้นนำในการโจมตีรัฐบาลและสหรัฐอเมริกาซึ่งหนุนหลังอยู่ ชาวอิหร่านซึ่งโดยนิตยจะรังเกียจชาวตะวันตกอยู่แล้วจึงรวม

ครั้งนั้น องค์การชาวกัดได้กลายสภาพจากหน่วยสืบราชการลับมาเป็นกรมตำรวจการเมือง เริ่มใช้ระบบการทรมาน การจับกุมตามใจชอบ สั่งขังตามใจชอบ และการทำเกินกว่าเหตุต่าง ๆ เพื่อต่อสู้กับองค์การก่อการร้าย ซึ่งขยายจำนวนในช่วงเหตุการณ์แห่งทศวรรษที่ 60 เมื่อวิถีปฏิบัติแบบนี้ได้เริ่มขึ้นแล้ว ก็มีได้ใช้แต่กับผู้ก่อการร้ายเท่านั้น⁶⁷ กิจกรรมทางการเมืองทุกอย่างอยู่ในข่ายต้องสงสัย คอมมิวนิสต์ มุสลิมหัวรุนแรง ขุนนางเก่า หัวหน้านักการเมืองท้องถิ่น ล้วนตกเป็นเหยื่อของชาวกัด แต่ยังมีกรปราบปรามก็ยังมีอย่างต่อเนื่องขึ้น รัฐบาลทหารของพระเจ้าชาห์ซึ่งเป็นต้นกำเนิดของชาวกัดหมดความชอบธรรมลงในสายตาของประชาชน

ประวัติย่อของโคมัยนี ผู้นำการปฏิวัติอิสลาม

อะยาตุลลอฮ์ รุฮุลลอฮ์ โคมัยนี เกิดวันที่ 24 กันยายน ค.ศ. 1902 ในครอบครัวที่เคร่งศาสนา บิดาของท่านได้ต่อต้านพระเจ้าเรซา ชาห์ ปาร์เลวี และตกเป็นเหยื่อลอบสังหาร ท่านจึงเป็นนักสู้มาแต่ต้น ท่านศึกษาอิสลามศาสตร์และสังคมศาสตร์ที่ศูนย์ศาสนาแห่งเมืองกุม (Qum) ท่านกล่าวโจมตีการกระทำที่ไม่ถูกต้องของพระเจ้าโมฮัมเมด เรซา ชาห์ นำการลุกฮือของประชาชนใน ค.ศ. 1963 จึงถูกจับเข้าคุกเป็นเวลา 8 เดือน เมื่อได้รับการปลดปล่อยตัว โคมัยนีกิจโจมตีพระเจ้าชาห์และสหรัฐอเมริการุนแรงยิ่งขึ้น จึงถูกเนรเทศไปยังประเทศตุรกี ต่อมาท่านได้ไปพำนักอยู่ที่เมืองนัจาฟ (Najaf) ในประเทศอิรัก แม้จะมีได้อยู่ในประเทศอิหร่าน อิทธิพลของท่านก็ยังเข้าถึงชาวอิหร่าน ท่านกล่าวโจมตีพระเจ้าชาห์และสหรัฐอเมริกาอย่างไม่หยุดยั้ง ในที่สุดพระเจ้าชาห์จึงขอร้องให้รัฐบาลอิรักส่งเนรเทศท่านในวันที่ 5 ตุลาคม ค.ศ. 1978 ท่านจึงเดินทาง

พลังหนุหลังโคมัยนี ยิ่งรัฐบาลปราบปรามโคมัยนีด้วยการจับกุมและการเนรเทศในเวลาต่อมา ประชาชนก็ยิ่งเกลียดชังพระเจ้าชาห์และสนับสนุนโคมัยนียิ่งขึ้น จนสถานการณ์ในประเทศเพิ่มความเลวร้ายและตกอยู่ในภาวะวิกฤตในที่สุด

สหรัฐอเมริกาอาจเข้าแทรกแซงเพื่อช่วยเหลือพระเจ้าชาห์ในการแก้ไขสถานการณ์ แต่ก็ไม่กระทำ สาเหตุอาจเป็นเพราะว่าสหรัฐอเมริกากลับแต่ภัยคอมมิวนิสต์มิได้กลัวภัยจากพลังศาสนา จึงปล่อยให้พระเจ้าชาห์ช่วยตัวเอง

ระหว่างสถาบันศาสนาอิสลามกับสถาบันกษัตริย์ สถาบันศาสนามีอายุราว 1,340 ปี นับตั้งแต่ ค.ศ. 634 ที่ดินแดนอิหร่านตกอยู่ใต้จักรวรรดิอาหรับและชาวอิหร่านเริ่มนับถือศาสนาอิสลามสืบต่อมา ส่วนสถาบันกษัตริย์นั้นขาดตอนเป็นช่วง ๆ ถึงแม้พระเจ้าชาห์จะยืนยันว่ามีติดต่อกันเป็นเวลา 2,500 ปีเศษ สถาบันศาสนาย่อมแข็งแกร่งกว่าสถาบันกษัตริย์ ในประวัติศาสตร์อิหร่านมีพระเจ้าชาห์น้อยพระองค์หนึ่งที่ทรงอำนาจจริง ๆ และราชวงศ์ปาร์เลวีซึ่งเป็นราชวงศ์สุดท้ายนี้เพิ่งสถาปนาขึ้นโดยพันเอก เรซา ข่าน ใน ค.ศ. 1925 นี้เอง จึงมิได้มีความเก่าแก่ถึงแม้ว่าพระเจ้าชาห์จะอ้างว่าเชื้อราชวงศ์ของพระองค์เก่าแก่ก่อนสมัยอิสลาม⁶⁶ ราชวงศ์ซึ่งเพิ่งมีชาห์ครองราชย์เพียงสองพระองค์ จึงไม่อาจเรียกร้องความจงรักภักดีได้จตุราชวงศ์ที่ครองติดต่อกันมาเป็นร้อย ๆ ปี ประชาชนพร้อมที่จะอยู่ฝ่ายสถาบันศาสนาที่อยู่ควบคู่กับอิหร่านมานานนับพันปีมากกว่าจะอยู่ฝ่ายพระเจ้าชาห์ซึ่งเป็นเสมือนหุ่นของชาวตะวันตกที่ชาวอิหร่านเกลียดชัง ชาวอิหร่านมีความหวังว่า ศาสนาอิสลามจะมาช่วยแก้ปัญหาของประเทศอิหร่านได้ จึงพากันสนับสนุนอะยาตุลลอฮ์ โคมัยนี ซึ่งกล้าท้าทายอำนาจของพระเจ้าชาห์ตั้งแต่ ค.ศ. 1963

ตั้งแต่การลุกฮือของประชาชนซึ่งนำโดยโคมัยนีใน

⁶⁶ Yahya Armajani, op. cit., p. 334.

⁶⁷ William H. Sullivan, *Mission to Iran* (New York : w.w. Norton & Company, 1981), p. 96.

อะยาตุลลอฮ์ รุซูลลอฮ์ โคมัยนี

อดีตพระเจ้าชาห์โมฮัมเหม็ด เรซา และชายา

ไปพำนักที่ปารีสในประเทศฝรั่งเศส

การไปที่ปารีสเป็นผลดีต่อการต่อสู้ของยาตุลลอฮ์ โคหมัยนี ท่านให้สัมภาษณ์ทางโทรทัศน์เป็นยาวไปทั่วโลก เรียกร้องความสนใจจากชาวโลกให้ตระหนักในความเลวร้ายของรัฐบาลพระเจ้าชาห์ สื่อมวลชนไม่ว่าจะเป็นโทรทัศน์ วิทยุ หนังสือพิมพ์ ล้วนช่วยปลุกชาวอิหร่านและชาวโลกให้รับรู้ในการต่อสู้ เทปคำเทศน์ของโคหมัยนี ถูกลักลอบส่งเข้ามาปลุกระดมชาวอิหร่านภายในประเทศ ผู้ที่จงรักภักดีต่อพระเจ้าชาห์ลดจำนวนลงอย่างรวดเร็ว บรรยากาศแห่งการปฏิวัติมีอยู่ทั่วไป มีการประท้วงและการก่อความไม่สงบซึ่งนำโดยฝ่ายศาสนา มีการนัดหยุดงานอย่างกว้างขวาง เมื่อถึงเดือนมุฮาร์รัม (Muharram) ซึ่งเป็นเดือนฉลองวีรกรรมของอิมามฮุสเซน เริ่มต้นในวันที่ 2 ธันวาคม ค.ศ. 1978 ขบวนการทางศาสนาได้ขยายเป็นขบวนการประท้วงทั่วประเทศ

พระเจ้าชาห์พยายามแก้ไขสถานการณ์โดยจะจัดตั้งรัฐบาลพลเรือนเพื่อเอาใจประชาชน แต่ก็สายเกินไป โคหมัยนีเรียกร้องให้พระเจ้าชาห์สละบัลลังก์ และล้มราชวงศ์ ในวันที่ 10 ธันวาคม หนึ่งในก่อนถึงวันมรณกรรมของอิมามฮุสเซน ได้มีการเดินขบวนต่อต้านพระเจ้าชาห์ เนื่องจากการประท้วงเป็นไปอย่างสันติและอยู่ในช่วงงานฉลองทางศาสนา ทหารจึงไม่เข้าไปขัดขวาง ทำให้การประท้วงครั้งใหญ่นี้ประสบผลสำเร็จ ถึงแม้พระเจ้าชาห์จะตั้งรัฐบาลใหม่โดยมีนายชาปูร์ บักติยาร์ (Shahpour Bakhtiar) เป็นนายกรัฐมนตรีในวันที่ 6 มกราคม ค.ศ. 1979 แต่นายบักติยาร์ก็เป็นญาติของหัวหน้าพวกชาวกัก⁶⁸ จึงไม่เป็นที่เชื่อถือของประชาชน โคหมัยนี ส่งสารจากปารีสมาประณามนายบักติยาร์ที่ยอมรับตำแหน่งจากพระเจ้าชาห์ และเรียกร้องให้ประชาชนไม่เคารพเพื่อฟังรัฐบาล ประชาชนจึงเรียกร้องการสังหารนายบักติยาร์ รวมทั้งพระเจ้าชาห์และก่อความไม่สงบอย่างกว้างขวาง เจ้าหน้าที่บริหารชาวอเมริกันระดับสูงแห่งบริษัทน้ำมัน

ถูกสังหารในการจลาจล ในขณะที่เดียวกันรัฐบาลอเมริกันก็สั่งการอพยพชาวอเมริกัน จำนวน 40,000 คน ที่ทำหน้าที่เทคนิคต่าง ๆ ในอิหร่านให้กลับสหรัฐอเมริกา⁶⁹

จะเห็นได้ว่า พระเจ้าชาห์อยู่ในอำนาจได้ก็ต่อเมื่อมีการสนับสนุนจากสหรัฐอเมริกา ดังเช่นใน ค.ศ. 1953 แต่ในวันที่ 19 พฤศจิกายน ค.ศ. 1978 ประธานาธิบดีเบรชเนฟ (Brezhnev) แห่งสหภาพโซเวียตได้กล่าวเตือนสหรัฐอเมริกาไม่ให้แทรกแซงในเหตุการณ์ภายในของอิหร่าน ในวันเดียวกัน รัฐมนตรีต่างประเทศของสหรัฐฯ นายไซรัส วานซ์ (Cyrus Vance) ก็ปฏิเสธว่าสหรัฐฯ ไม่มีจุดประสงค์ที่จะแทรกแซง และหวังว่าสหภาพโซเวียตก็จะไม่เข้าแทรกแซงเช่นกัน ดังนั้นพระเจ้าชาห์จึงประสบความสำเร็จในวิกฤติการณ์ครั้งนี้ ในวันที่ 16 มกราคม ค.ศ. 1979 พระเจ้าชาห์และพระราชินีพร้อมด้วยโอรสธิดาก็เสด็จออกนอกประเทศ กองทัพซึ่งเคยปกป้องพระเจ้าชาห์ก็ไม่มีเหตุผลต่อไปที่จะต่อสู้ ในวันที่ 1 กุมภาพันธ์ ค.ศ. 1979 ยาตุลลอฮ์ โคหมัยนีก็กลับประเทศอิหร่านอย่างผู้มิชัย ในสัปดาห์ต่อมาประชาชนราวหนึ่งล้านคนได้เดินขบวนเรียกร้องให้นายบักติยาร์ ซึ่งเป็นรัฐบาลของพระเจ้าชาห์ลาออกในวันที่ 11 กุมภาพันธ์ กองกำลังฝ่ายปฏิวัติก็เข้าโจมตีกองราชของครึกษ์ของพระเจ้าชาห์ซึ่งยอมจำนน ยึดสถานที่สำคัญของรัฐบาลรวมทั้งสถานีวิทยุกระจายเสียงและประกาศชัยชนะของการปฏิวัติอิสลามซึ่งมียาตุลลอฮ์ โคหมัยนี เป็นผู้นำ

การที่พระเจ้าโมฮัมหมัด เรซาชาห์ และราชวงศ์ปาร์ห์เลวีถูกโค่นล้มลงได้ก็เพราะพระเจ้าชาห์เชื่อในพระราชอำนาจ กำสั่งทหารและพระราชวินิจฉัยของพระองค์ในการปฏิรูปประเทศเลียนแบบตะวันตก จึงก่อให้เกิดความขัดแย้งกับฝ่ายสถาบัน

⁶⁸ Ibid.

⁶⁹ George Lenczowski, op. cit., p. 227.

ศาสนา เกิดความไม่เสมอภาคทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง อันนำไปสู่การปฏิวัติอิสลาม ซึ่งนำโดยอะยาตุลลอฮ์ โคมัยนี ผู้ซึ่งอ้างว่าสืบเชื้อสายมาจากศาสดามุฮัมมัดทางอิมามองค์ที่ 7 โคมัยนีถือว่าท่านปกครองในฐานะตัวแทนขององค์

มาห์ดี (Mahdi) หรืออิมามองค์ที่ 12 ผู้ซึ่งจะมาปรากฏองค์ และปกครองโลกตามความเชื่อแบบชีอะฮ์⁷⁰ เหตุการณ์ประวัติศาสตร์นี้ชี้ให้เห็นว่าพลังศาสนาสามารถเอาชนะอำนาจทางทหารได้ จึงเป็นแบบอย่างของการปฏิวัติในแนวใหม่

⁷⁰“ The Unending Feud : Shi’ites vs. Sunnis ”, Time (17 August 1987) : 8.

หนังสือภาษาไทย

- นูมานี, มุฮัมมัด มัสนูร์. **การปฏิวัติของอิหร่าน ท่านอิหม่ามโคมัยนีย์และนิกาย
ชีอะฮ.** แปลโดย ดิเรก กุลสิริสวัสดิ์. กรุงเทพมหานคร: ไม่แจ้งสำนักพิมพ์, 2531.
- มุฮาญีร์, มาซีห. **การปฏิวัติอิสลาม วิถีทางอนาคตแห่งประชาชาติ.** แปล
โดย ไฉน่าน อรุณรังษี. กรุงเทพมหานคร: ไม่แจ้งสำนักพิมพ์, 2524.

หนังสือภาษาอังกฤษ

- Armajani, Yahya. **Middle East Past And Present.** Englewood Cliffs : Prentice - Hall, 1970.
- Jazani, Bizhan. **Capitalism And Revolution In Iran.** London : Zed Press, 1980.
- Keddie, Nikki R. **Roots Of Revolution.** New Haven and London : Yale University Press, 1981.
- Lenczowski, George. **The Middle East In World Affairs.** 4th Ed. Ithaca and London : Cornell University Press, 1980.
- Stempel, John D. **Inside the Iranian Revolution.** Bloomington : Indiana University Press, 1981.
- Sullivan, William H. **Mission To Iran.** New York, London : W.W. Norton & Company, 1981.
- Ziring, Lawrence. **Iran, Turkey, and Afghanistan : A Political Chronology.** New-York : Praeger Publishers, 1981.

เอกสารอื่น ๆ

- Fisher, W.B. "Iran (Persia) Physical and Social Geography." **The Middle East and North Africa** 21st ed. (1974 - 1975) : 317 - 352.
- "Minority Simmering Pot." **Asiaweek** (16 February 1990) : 34.
- "Visionary or a megalomaniac?" **Bangkok Post** (28 July 1980) : 10.
- "The Unending Feud : Shi'ites vs. Sunnis." **Time.** (17 August 1987) : 8.